

Doktori értekezés
Rövid értekezés (tézises)

Ördög Ferenc

Tulajdonneveink gyűjtése, kiadása és kutatása

Nagykanizsa
2010

TARTALOM

<i>Földrajzi nevek</i>	3
Mai földrajzi nevek gyűjtése és kiadása.....	3
Régi földrajzi nevek kutatása.....	13
<i>Személynevek</i>	16
A történeti (XVII–XVIII. századi) személynevek gyűjtése és kutatása	16
Családnevek.....	19
Keresztnevek.....	24
<i>Egyéb nevek</i>	27
Templom- és kápolnatitulusok.....	27
Céhpatrónusok.....	28
Harangnevek.....	28
Patikanevek.....	28
 Az értekezés témaköréhez kapcsolódó legfontosabb könyveim,	
könyvrészleteim és tanulmányaim jegyzéke.....	30
Hivatkozások.....	33

FÖLDRAJZI NEVEK

Mai földrajzi nevek gyűjtése és kiadása

Deme László 1958-ban az első magyar névtudományi konferencián azzal kezdte hozzászólását, hogy „ma már ismét széles nyilvánosság előtt van és lehet szó a névkutatás kérdéseiről, amelyek pedig majd másfél évtizedig eléggé háttérbe szorultak” (DEME 1960). Ugyanitt azt is sajnálattal említette, hogy nem esett még szó a dülőnevekről, amelyet Sebestyén Árpád „Egy s más szó az élő dülőnévanyagról” hozzászólása valamennyire enyhített, noha még reménytelennek látta, hogy „a ma is szilárd adattengert belátható időn belül fel tudnánk mérni” (SEBESTYÉN 1960).

Az első magyar névtudományi konferencia után hat évre Zala megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága kiadta a „Zala megye földrajzi nevei” című könyvet (Zalaegerszeg, 1964. 737 lap), amelyet az érdekelt tudománysszakok örömmel üdvözöltek, sőt Benkő Loránd 1969-ben a II. Magyar Névtudományi Konferencia bevezető előadásában mindjárt ki is jelölte helyét a magyar onomasztikában, amikor többek között azt mondta, hogy „tudománytörténeti jelentőségét talán csak Szabó T. Attila Kalotaszeg helynevei című (1942) munkájának szerepéhez lehet mérni” (BENKŐ 1970).

Noha a ZMFN. keletkezéstörténetét Végh Józseffel a bevezetőben (9–20) megírtuk, néhány adalékkal, továbbá az ezután készült kötetek és a még gyűjtőlapokon levő nevek, valamint a kéziratban levők (Győr-Moson-Sopron megye Csornai, Mosonmagyaróvári járása, Békés, Nógrád megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye Szolnoki járása) tapasztalataival ki szeretném egészíteni. 1961-ben nem a megye néprajzosai vetették fel a földrajzi nevek összegyűjtését, hanem a Pais-tanítvány, dr. Hadnagy László magyar-latin szakos középiskolai tanár, akkori megyei tanácselnök-helyettes, aki a pesti egyetemen magyar nyelvészetből doktorált (HADNAGY 1944), és régóta dédelgetet tervét közölte az ugyancsak Pais-tanítvány Németh Józseffel, megyei művelődésügyi osztályvezető-helyetessel. 1962 februárjában ő kért fel engem ennek a munkának a megszervezésére, amit a megye a maga közigazgatási eszközeivel a legmesszebbmenőkig támogat. Erről az időközben művelődésügyi miniszter-helyettesnek kinevezett Hadnagy László utóda, Kiss Gyula is biztosított. Összeállítottam azt a kérdőívet, amelyet ugyanez év májusi, a néprajzosokkal közösen tartott értekezletünkön be is mutattam. Erre az igen fontos megbeszélésre már meghívtuk Végh Józsefet, az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos főmunkatársát is, akivel a készülő Gyulaji tájszótáram

révén 1960-tól kapcsolatban voltam. Végh József meghívása azért volt szerencsés, mert egyrészt maradéktalanul érvényesíteni tudtuk a nevek fonematikus lejegyzésének az elvét, másrészt azt a törekvésünket, hogy a gyűjtőknek adatközlőik társaságában be kell járniuk a település határát. Ezt a két szempontot ugyanis néprajzosaink nem tartották fontosnak. A gyűjtők megszervezése által vált közigazgatási feladattá, hogy a magyar tantárgy megyei szakfelügyelői végezték.

1. Alapvető célunk volt – amint ez a kérdőívben is tükröződik –, a szóbeli (népi) és az írásbeli (kataszteri, hivatalos utcanévek) következetes elkülönítése, hogy az előbbiekből meg lehessen állapítani azt a nyelvi részrendszert, amely a falu (település) közösségében a gyűjtés idején él. A dűlők, dűlőrészek, utak, utcák, névvel jelölt házak stb. neve ugyanis szinte kizárólag a település lakossága körében használatos. Ebből következően a mi legfőbb szempontunk az élőnyelvi adatok lehetőleg teljes felgyűjtése – de úgy is fogalmazhatnánk, megmentése – valamennyi lexikális, alaktani, morfológiai, hangtani, vegyes nemzetiségű településeken magyar-idegen nyelvi változataikkal együtt. Ha az egyazon dűlőnév nemcsak egyféle szerkezetben funkcionál, hanem néha kettőben, sőt többben is, a helymegjelölésből a névvé válás kérdéséhez is becses élőnyelvi adalékokkal szolgálhatunk. (Ezt a témát a már megjelent köteleteink alapján kívánatos lenne külön tanulmányban megvizsgálni.)

2. Hasonló módon jártunk el a hangtani változatok lejegyzésekor is. Különös gondunk volt a nyílt és a zárt *e* fonéma jelölésére. Végh József nagy elméleti és gyakorlati felkészültségével, az Őrségi és Hetési nyelvatlasz (VÉGH 1959), valamint A magyar nyelvjárások atlasza munkálatai során szerzett tapasztalataival, magam pedig máig megőrzött dunántúli nyelvjárásom miatt minden bizonytalankodás nélkül tudtunk ebben a kérdésben dönteni. Hozzáteszem még, ekkor már meglehetősen sok lejegyzett és magnetofonszalagra felvett nyelvjárási anyag volt szülőfalumból, a Tolna megyei Gyulajról, sőt már hozzákezdtam a zalai munkálatok miatt félben maradt Gyulaji tájszótáram megírásához (ÖRDÖG 1962, 2002) is.

3. A különösen gyanús nevek közül Surdon előkerült *Budába* (ZMFN. 260/86) és *Kutyába* (260/87) illatívszói ragos alakokat a kötet megjelenése után újból ellenőriztem. Aligha a *Malomba* típusú nevekhez tartoznak, sokkal valószínűbb, hogy szlovén származék mindkettő: a *Kutyába* a szerb-horvát *kútya* ‘ház’, ‘konyha’, ‘gödör’ jelentésű szóval magyarázható, amely a TESz. szerint a dunántúli nyelvjárások szava. Előzménye a *kutjevo* genitívszói alak lehetett, és az elmagyarosodott szlovének ajkán és immár magyar ajkon a *v > b* változással, valamint az *o* nyíltabbá válásával népetimológiás úton *Kutyába* alak lett. (A *Malomba* típusra a horvát nyelvi mai *Kotoriba* példa azt mutatja, hogy itt az illatívszói alak gyakori használata miatt vált nominatívusszá.) Hoffmann István szerint az efféle alakok „elemezhetetlenségének oka elsősorban a nyelvek közötti oda-vissza kölcsönzésük lehet” (HOFFMANN 2007), amihez a

mai horvát nyelvi *Kotoriba* is például szolgál. Tomasich János 1792. évi Zala megyei térképén még *Kotori* szerepel, de a FNE Sz. már 1650-ből adatolja *Kotoriba* helyhatározós alakban. Nyilvánvalóan ezek az illatípuszi ragos alakban rögzült nevek hová? kérdésre nem bővülnek újabb *-ba* raggal: ma is *Kotoriba* megyek, mondják Nagykanizsán.

4. A magyar névváltozatok feltüntetése mellett külön kell szólnom volt kétnyelvű településeinken előkerült német és szláv nyelvi nevekről. Ezeket Zalában még a név után zárójelbe tett „horv.”, a további megyékben már a név elé tett n., szl. stb. rövidítéssel jelöljük. A nem magyar nyelvi neveket olyan munkatársak gyűjtötték, akik maguk is beszélik vagy értik a szerb-horvát, német nyelvet, illetőleg a helyi nyelvjárást. Kérdéses esetekben kikértük Hadrovics László, illetőleg Hutterer Miklós véleményét is. Hutterer Miklós – akkor már gráci professzorként – Tolna megyében az általunk németnek jelzett helyneveket német dialektológiai átírásban is közzétette (TMFN. 525–77). Maria Hornung, a bécsi egyetem professzora gyakorlatunkat melegen üdvözölte, személyes találkozásunkkor azt is megígértem, hogy a sorra kerülő köteteinkben – a Tolna megyei kötethez hasonlóan – közzéteesszük a kétségtelenül többletköltséggel járó diakritikus jelekkel ellátott neveket. Ez a törekvésem azért is maradt csak ígéret, mert vidéki nyomdáink betűkészlete ezt nem tette volna lehetővé. Abban bízom, hogy hazai germanistáink a doktori iskolák német dialektológia iránt érdeklődő hallgatóival ezt valamikor majd pótolják. Szlavistáink az általunk lejegyzett neveket – egybehangzó véleményük szerint – dialektológiai, illetőleg nyelvjárástörténeti dolgozataikban fel tudják használni. Ezt Hadrovics professzor állapította meg. A Békés megyei gyűjtés szervezésekor merült fel a szlovák nyelvi nevek lejegyzésének problémája. Ekkor sietett segítségünkre Sipos István professzor, aki 1977-ben összeállította azt a kiadványt, amelyet az érdekelt települések gyűjtői, illetőleg közléteivői segédletként használtak (SIPOS 1997).

5. Kérdőívünknek arra a kérdésére, fűződik-e a bel- és külterületi névhez valamilyen esemény, történet, dal, szólas, babona, illetőleg névmagyarázat, sok értékes folklór és naiv adat gyűlt össze. Néprajzosaink, amit tudnak, hasznosítanak belőlük (vö. ANDRÁSFALVY 1989, BALASSA – KOVÁTS 1997, BALÁZS G. 1992), de nyelvészeink figyelmét sem kerültk el ezek az adatok. Legutóbb például Szabó József szép tanulmányt írt a török hódoltság emlékeinek helynevekben tükröződő maradványaiból (SZABÓ 2008).

Számos nevet a gazdaság- és ipartörténet becses emlékének tekinthetünk. A példaként ide vonható adatokat jobbára a „Kutatások a gazdasági és társadalmi élet szolgálatában” című műből vettem, amelynek nyelvész szerzői, Király Lajos, Markó Imre Lehel, Pesti János és Rónai Béla több somogyi, zalai, baranyai és tolnai adattal igazolják egyes feledésbe merült iparágunkat (vö. BABICS 1976). Dolgozataikból csak tallózva idézek néhány nevet. A régi kővágó (kőfaragó) mesterek emlékét a két baranyai településnéven (*Kővágószőlős*, *Kővágóttös*)

kívül erre utaló földrajzi nevek is őrzik. Kőbánya működött még Magyaregregyen, Szászváron, Mánfán, Zengővárkonyban, Véménden, Villányban, Bakócán, Magyarszéken és Kékesden. Ezekről a helyekről szállították már a koraközépkortól kezdve az őrléshez szükséges malomkövet. Az aranybányászatra kevés adat van, egyedül a magyaregregyi *Aranybánya*, illetőleg az *Aranybánya-gödör* tanúskodik erről Baranyában. A zalai XVIII. századi családnévanyagban feltűnő *Aranyás*, *Aranyász*, *Aranyas* föltehetően az aranymosás nyelvi emlékei. A *Mészkemence*, *Mészégető* és származékaik elsősorban Baranya és Veszprém megyében tűnnek föl. A *Fehérfődes*, *Hamvas-erdő*, *Hamuház* a hamuzsír-főzésnek a beszédes emlékei. (A hamuzsír a szappangyártás alapanyaga.) Sok-sok dűlőnévből szénégetésre lehet következtetni: *Cenégető*, *Cönögető*; a szurok- és kalamászkészítésre pedig a *Szurkos-kemence*, *Szurkos-parlag*, illetőleg a *Kalamászos-erdő* utal. A *Szurkos* ragadványnevet Göcsejben, a kocsikenőcs (őse) közszói jelentésű *Kalamász* családnevet pedig Nagykanizsán jegyeztem le. Egy-két falu határában, például Boldogasszonyfán még ma is felismerhető égetőkemencéik helye. A kisebb tégláégetők nyelvi emlékét a *Téglaszin*, *Téglaház*, *Téglavető* helynevek őrzik. Ezeket Király Lajos térképre vetítette, és adatainak tömbösödéséből bizonyos névföldrajzi tanulságokat is levont (i. m. 162).

6. A nevekhez fűződő néphagyományok lejegyzéséhez több szállal kötődik a kérdőív utolsó pontja, ami arra vonatkozik, „Találtak-e régészeti leleteket (régí cserepeket, sírokat, munkaeszközöket) stb.?” Magam nem nagy meggyőződéssel vettem fel az 1962 május végi értekezletünkön a néprajzosok által ajánlott kérdést, de őszintén meg kell mondanom, a későbbiekben kellemesen csalódtam. A Zalai Hírlap 1973. október 7-én megjelent számában két kiváló régészünk, Dávid Katalin és Soós Ágnes azt nyilatkozta az újságíró kérdésére, hogy a középkori Zala vármegyével foglalkozva, ásatásaik során rendkívül nagy hasznát vették a Zala megye földrajzi neveiben közölt régészeti adatoknak. Ugyanezt állapítja meg Torma István régész is a „Földrajzi nevek és a régészet” című cikkében, amelyben azt is olvashatjuk, hogy Horváth Jolán és Vándor László egyetemi szakdolgozatukban milyen sokszor hivatkoznak Müller Róbert régészre, aki terepbejárásai során ugyancsak hasznosította kötetünket. Azt is írja Torma, hogy „mintegy 100 olyan falu helye határozható meg Zala megye földrajzi nevei segítségével, amelynek fekvését Csánki egyáltalán nem vagy csak nagyon hozzávetőlegesen ismerte” (TORMA 1975).

7. Mivel nincs még egy olyan szófaji alkategória, amelyben akkora különbség lenne az írásbeli és a szóbeli használat között, mint a tulajdonnév, megokolt, sőt szükségszerű külön tárgyalnunk őket, különösen a hely- és személyneveket, de egyes törzskönyvezett állatfajok (pl. kutyák, lovak, szarvasmarhák stb.) törzskönyvi és hívóneveit is. Hogy külön tárgyalhassuk ezeket, egymástól elkülönítve kell összegyűjtenünk őket. Ezért nyitottunk külön rovatot a

hivatalos utcaneveknek, valamint a kataszteri neveknek azzal az útbaigazításban is határozottan megfogalmazott kívánnalommal, hogy gyűjtésünk elsődleges célja a mai szóbeli (népi) nevek lehető legteljesebb regisztrálása és helyhez kötése a 10.000-es átnézeti vázlatok segítségével. Hogy Zala megyében időben nem mentünk vissza sem a jobbágyszabadítás után készült térképek névadataira, sem Pesty Frigyes 1860-as években készült helynévgyűjteményére, annak egészen egyszerű oka a rendkívüli szoros határidő betartása volt. A kötetnek a kiadó által megszabott határidőre, 1965-re meg kellett jelennie. Markó Imre Lehel az 1980-as években ugyan hozzákezdett e hiány pótlásához, de halála miatt nem tudta befejezni. Megvan a remény arra, hogy Kapiller Imre, a Zala Megyei Levéltár főmunkatársa folytatja és befejezi Markó Imre Lehel munkáját.

a) Amikor Végh József kitűnő és elévülhetetlen érdemű szervező munkájának eredményeként Heves és Somogy megyében elindultak a gyűjtési munkálatok, megvalósíthatónak látszott a különösen Király Lajos által szorgalmazott kívánnalom, hogy időben menjünk vissza a jobbágyszabadítás folyamánként készült birtokrendezési térképek, az úgynevezett croquis-kon, illetőleg listáikon szereplő nevekig. (Ezeket Somogyban is és másutt is C.-vel jelöltük.) Ezek a térképvázlatok a jobbágyszabadítás után a földesúri és a parasztföld teljes szétválasztását jelzik az 1853. március 2-án kelt nyílt parancs alapján. (Megjelent az országos törvény- és kormánylap 1853. évi I. kötet 213. lapján.) Ezek az általában 1854–57 között készült térképek sok nevet tartalmaznak nemcsak a mellékleteken, hanem magukon a térképeken is, amelyeket többnyire magyarul kevésbé jól tudó német és cseh földmérők készítettek, következésképpen a nevek lejegyzése sok esetben torz, lokalizálásuk viszont kitűnő. Az itt talált neveket mi nem változtattuk meg, meghagytuk eredeti alakjukban őket. Német vagy többségében német nemzetiségű településeinken vagy kizárólag németül, vagy magyarul és németül jegyezték be a neveket (TMFN. 57/69. [C. *Ober Teveler Grund, Unter Teveler Grund*]).

b) A fenti vázlat alapján az 1860-as években elkészültek az úgynevezett színes birtokvázlatok, amelyek dűlőibe több megyében beírták a tulajdonosok nevét is. Dűlőneveink intézményes kodifikálása voltaképpen ezzel kezdődik (bővebben l. TÓTH 1957, SÁNDOR 1973), mint ahogy – mutatis mutandis – a személyek állami anyakönyvezése 1895-tel. Az ezután készült vázlatok névrajza egyre csökken, a XX. században a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben használatos üzemtérképeken különösen. A mélypontot, a dűlőnevek teljes kiiktatását Heves megye Egri járása gyűjtésekor tapasztaltuk. Az 1960-as évek végén ugyanis összevonták a dűlőket, és egy nagybetűből és arab számból álló jelölésmód kezdett elterjedni (pl. HMFN. II. 7/252 számú hely a szóbeliségben *Szikszai-dűlő*, a terület újabb megjelölései C – 1 – 2). A magunk módján, illetőleg a magunk eszközeivel erélyesen tiltakoztunk ennek belátha-

tatlan következményei miatt, magam egy TV-interjúban az ország nyilvánossága előtt is. Szerencsére nem terjedt tovább ez a gyakorlat, vagy legalábbis nem tudunk róla.

Tekintettel arra, sem a C. jelű, sem a K. jelű kataszteri térképvázlatok az ország területén nem egyazon évben készültek, megyei, illetőleg járási köteteinkben a települések névanyagának a végén jelezzük készülési évüket. A térképek lelőhelyeit (községi tanács, megyei levéltár, járási földhivatal stb.) pedig a kötet bevezetésében.

c) Pesty Frigyes 1864. évi kéziratos helynévgyűjteményét a Heves, illetőleg a Somogy megyei gyűjtéstől kezdve valamennyi megyei és járási kötetünkbe felvettük. A Heves megyei anyagot Zelliger Erzsébet és Hosszú Ferenc írta ki az Országos Széchényi Könyvtárban. A Somogy megyei kicédulázott neveket Hosszú Ferenc, Balogh Lajos, Hajdú Mihály, Király Lajos és Végh József vetette egybe a Pesty-féle eredeti kézirattal. A Tolna megyei anyaggal egyszerűbb volt a helyzetünk azáltal, hogy Gaál Attila és Kőhegyi Mihály elsőként megjelentette Pesty Tolna megyei gyűjtését (vö. GAÁL–KŐHEGYI 1973–1974), amit aztán kézbe adhatunk munkatársainknak. Gaál és Kőhegyi, illetőleg Tolna megye példája követőkre talált, megyeink sorra jelentették meg a mai nevek feldolgozása, illetőleg kiadása előtt Pesty gyűjteményét. E hatalmas és igen becses, immár kinyomtatott névanyagot megyénként elrendezve Hajdú Mihály vette számba azzal a céllal, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött teljes gyűjteményt munkatársainak közreműködésével sajtó alá rendezi (HAJDÚ 2006).

Pesty Frigyes kérdőívének főbb pontjai, ezek erényei és fogyatékoságai mind a somogyi, mind a tolnai kötet bevezetőjében olvasható. Ez utóbbihoz fűzök két megjegyzést. 1. Pesty Frigyes elsősorban a szóbeli nevek lejegyzését kérte, de ha szükségesnek látják az adatszolgáltatók, a hivatalos és hiteles okmányok neveit is vegyék fel. 2. A kérdőív megadott vezérszavai szerinti (szántók, szőlők, legelők, kaszáló rétek, kertek, erdők, nádlások, folyók, tavak, hegyek és dombok, kutak és hidak, források, patakok, mocsarak, községi hidak) neveiből sok esetben nem lehet megállapítani a név szerkezetét, azaz nem lehet tudni, meddig tart a névtest. A vezérszókkal hol megtoldották a beküldött neveket, hol elhagyták azokat. Éppen ezért munkatársaink valamennyi névre rákérdeztek, és ha élt a név a szóbeliségben, a mai szerkezetben jegyezték le őket. Azokat a neveket, amelyek már nem éltek, következésképpen nem is tudták lokalizálni őket, a település névanyagának a végén az „Adatközlők nem ismerték” bekezdésben P. jelzéssel felsorolták. Ugyancsak ide kerültek azok a lokalizálható, C.-vel, K.-val jelzett nevek is, amelyeket ugyan mint térképi neveket helyhez tudták kötni, de az adatközlők nyelvhasználatában nem éltek. A Pesty-féle nevek tehát eljárásunkkal lokalizálhatóvá váltak még akkor is, ha Pesty adatszolgáltatói (a községek akkori vezetői, jegyzők, bírók, papok, tanítók) nem különítették el a kért szóbeli neveket az írásbeliektől. Ezt Pesty nem is kérte a Királyi Helytartótanácsnak Budán 1864. február 21-én kelt felhívásához mellékelte

tömör útbaigazításában. A Pesty-féle névanyagnak a maiba való beépítése nem előzmény nélküli, így járt el már Szabó T. Attila is a kalotaszegi helynevek kiadásakor. A Hajdú Mihály által közzétett listából ki kell emelnem az általam is lektorált négy vaskos kötetet, a Jászkunságét, a Külső-Szolnokét, valamint a Pest-Pilis-Solt és Hont vármegyéét, amelyeket Bognár András mutatókkal, követésre méltó módon tett közzé (vö. BOGNÁR 1979a-b., 1984a-b.). Ugyancsak kiemelkedő Mizser Lajos töretlen, önzetlen munkája is, aki évek alatt sorra jelentette meg Pesty Frigyes kéziratosa helynévgyűjteményét: Nagykállói járás, Bereg megye, Ugocsa és Ung megye, Szabolcs vármegye, Szatmár vármegye, Hegyaljai helynevek, Zemplén megyei helynevek, Felső-Bodroghoz helynevei, Közép-Zemplén megyei magyar helynevek, valamint Töketerebes és környéke helynevei (vö. MIZSER 1994, 1995, 1999, 2000a., 2000b., 2001, 2006a., 2006b., 2007a., 2007b.). Mindezek mellett kéziratban van Közép-Szolnok, Kővár vidéke, Máramaros vármegye, Sáros vármegye, Kraszna megye, továbbá Kárpátalja teljes névanyaga, ugyancsak Mizser feldolgozásában.

Végezetül szülőfalum, a Tolna megyei Gyulaj földrajzi neveinek az alapján néhány következtetést vonok le a Pesty-féle nevek és a szóbeli (népi) nevek egymáshoz való viszonyára vonatkozóan.

Az egyrészes nevek változatlanul élnek már a croquis-k elkészülte (1853–1860) óta: *Csencsevár*, *Pogányvár*, *Csihar*. Ugyancsak változatlan a *Széles-párag* minőségjelzős szerkezet. A Pesty-féle gyűjtés nevei alakszerkezetiileg jóval több azonosságot mutatnak a C.-vel jelzett térkép neveivel, mint a mai szóbeli nevekkel (C. P. *Öreg halomi dűlő*, népi neve *Határszél*; C. P. *Burju akoli dűlő*, népi neve *Borgyakó*; C. P. *Szentkuti dűlő*, népi neve *Szent-kut*; C. *Kozma malmi*, P. *Kozma malmi rétek*, népi neve *Szent-kuti-rét*; C. P. *Czuczhegyi*, népi neve *Cuc-hégy*). Nem részletezem tovább, mert ezek az adatok is azt bizonyítják, hogy Pesty gyűjtése voltaképpen a mai és a kataszteri nevekkel való összevetése révén válik igazán értékké a tudományos kutatás számára.

8. A Zala megye földrajzi nevei megjelenése (1964) után – amint már említettem – Végh József tovább folytatta a gyűjtők toborzását, a munkálatok szervezését Somogy, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Vas, Győr-Moson-Sopron, illetőleg Tolna és Komárom megyében 1977-ig, nyugalomba vonulásáig. Az MTA Nyelvtudományi Intézete engem 1977 májusában bízott meg mint másodállásos tudományos főmunkatársat az országos földrajzinév-gyűjtés és -kiadás irányításával és a kötetek szerkesztésével, amit 2000 végéig, tehát 23 évig láttam el. Mielőtt átvettem volna ezt a munkát, 1977. február 25–26-án az Intézet és a Hazafias Népfront Országos Tanácsa Honismereti Bizottsága tanácskozást szervezett a földrajzinév-gyűjtés és -kiadás problémáiról, amelyen részt vett Balogh Lajos (későbbi szerkesztőtársam), Bognár András, Deme László, Hajdú Mihály, Kálmán Béla, Király Lajos,

Markó Imre Lehel, Ördög Ferenc, Papp László, Pesti János, Rónai Béla, Szabó József, Várkonyi Imre és Végh József (vö. Kézikönyv 1978). Ezen összefoglaltuk az eltelt mintegy tizenöt év elveit és tapasztalatait.

a) Az intézeti munka átvétele szakmai szempontból zökkenőmentes volt, egyrészt mert Végh Józseffel már az induláskor, a zalai munkálatok során kiválóan együttműködtem, másrészt mert a fentebb említett megyékben rendezett tanácskozásokon részt vettem, sőt Somogy megye 4, Tolna megye 13, Baranya megye 8, Vas megye 2 települése névanyagának a közzétételében is. Intézeti munkámról mint vidéken élő kutató havonta a többszöri személyes találkozás mellett írásban tájékoztattam osztályvezetőmet, Benkő Lorándot, időnként – főleg ha intézményi segítség kellett – Imre Samut is mint az Intézet igazgatóhelyettesét, valamint Hajdú Péter és Herman József igazgatókat. A fent említett tudósok magas beosztásukból még a nem szakemberek is ki tudják következtetni, hogy személyükben a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának a támogatását is élvezte ez a kutatási téma. Mindezek mellett hazai névtani konferenciáinkon is részletesen bemutattam a valós helyzetet (ÖRDÖG 1981b., 1989a., 1997b., 2000). Benkő Loránd pedig hosszabb tanulmányban tájékoztatta a nemzetközi közvéleményt (BENKŐ 1980).

b) 1977 és 2000 között a zalai kötettel együtt 16 megyei, illetőleg járási kötet látott napvilágot, amelyek címlapjáról kitűnik, Zala, Tolna, Komárom, Győr-Moson-Sopron megyében Végh Józseffel közösen, Baranya és Veszprém megyében, valamint Szolnok megye megjelent két járásában, Heves, Pest megye egy-egy járásában, továbbá Zala megye Keszthelyi járásában magam irányítottam a munkálatokat, Győr-Moson-Sopron megye Győri járásában pedig Balogh Lajossal.

Az alábbi listán évenkénti bontásban kívánom az e területen végzett munkámat bemutatni. A lapszám után a megye/járási településeinek a száma, amit a térképezett helyek (locusok) száma követ.

1964

Zala megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Végh József. A munkálatok vezetője Ördög Ferenc. Zalaegerszeg. 737 lap, 260 település, 22.524 locus.

1981

Tolna megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Ördög Ferenc és Végh József. Budapest. 841 lap, 108 település, 19.114 locus.

1982

Baranya megye földrajzi nevei I–II. Tudományos tanácsadó Ördög Ferenc. Pécs. I. 1053, II. 1279 lap = 2332 lap, 236 település, 39.190 locus.

Veszprém megye földrajzi nevei I. A Tapolcai járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 327 lap, 52 település, 9894 locus.

1985

Komárom megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Ördög Ferenc és Végh József. Budapest. 494 lap, 79 település, 13.001 locus.

1986

Zala megye földrajzi nevei II. A Keszthelyi járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 157 lap, 29 település, 4456 locus.

Szolnok megye földrajzi nevei. I. A Jászberényi járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Jászberény. 284 lap, 17 település, 9638 locus.

1987

Veszprém megye földrajzi nevei II. A Pápai járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 423 lap, 61 település, 9834 locus.

1988

Heves megye földrajzi nevei IV. A Gyöngyösi járás, Hatvan és környéke, Eger. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 459 lap, 36 település, 14.166 locus.

1991

Veszprém megye földrajzi nevei III. Az Ajkai járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 423 lap, 48 település, 8288 locus.

1994

Jász-Nagykun-Szolnok megye földrajzi nevei V. Tiszazug. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Jászberény – Kunszentmárton. 178 lap, 17 település, 9638 locus.

1997

Bács-Kiskun megye földrajzi nevei I. Kiskunfélegyháza és környéke. Tudományos tanácsadó Végh József és Ördög Ferenc. Budapest. 118 lap, 7 település, 2819 locus.

1998

Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei I. A Kapuvári járás. Tudományos tanácsadó Ördög Ferenc és Végh József. Győr. 108 lap, 19 település, 1982 locus.

2000

Veszprém megye földrajzi nevei IV. A Veszprémi járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Budapest. 750 lap, 71 település, 16.243 locus.

2002

Pest megye földrajzi nevei V. A Nagykáti járás. Tudományos irányító Ördög Ferenc. Piliscsaba. 152 lap, 13 település, 3546 locus.

2009

Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei II. A Győri járás. Tudományos tanácsadó Balogh Lajos és Ördög Ferenc. Győr. 363 lap, 44 település, 8376 locus.

A fenti kötetek lapszáma 8146, a települések száma 1097, a térképezett helyek (locusok) száma pedig 192.709.

Az itt számbavett köteteken kívül meg kell említenem a részben sajtó alá rendezett Szolnok megye Szolnoki járását, a gyűjtőlapokon levő teljes Nógrád megyei anyagot, továbbá a készülő Békés megyei kötetet, Győr-Sopron-Moson megye Csornai, Mosonmagyaróvári és Soproni járását. Bács-Kiskun megyében a helyszíni ellenőrzés elakadt, akárcsak Fejér és Csongrád megyében. (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyében a Debreceni Egyetem a kezdetektől gondolja a munkálatokat, ezekről itt nem kívánok beszélni.) Mind a megyei, mind a járási kötetekhez készítettünk név- és névrészmutatót – a baranyaihoz csak névmutatót –, hogy megjelenésükkor kutatóink mindjárt használhassák őket.

E fejezet összefoglalásaként Kiss Lajosnak a „Hány földrajzi név használatos nyelvünkben?” című cikkéből a következőket kívánom idézni: „Ha a három felgyűjtött Heves megyei járás névsűrűségi átlagát, 7,45-öt jellemzőnek fogadjuk el Heves megye egészére, akkor hat megyénk (Heves, Komárom, Somogy, Tolna, Vas, Zala) névsűrűségi átlagszámát km^2 -ként 6,49-nek vehetjük. Kiterjesztve ezt az átlagszámot Magyarország egész területének 93.032 km^2 -ére, azt kapjuk, hogy Magyarországon a külön névvel (vagy több külön névvel) jelölt földrajzi alakulatok (objektumok) összege 600.000 körül jár. S ha érvényesítjük a Vas megyei arányt [1 : 2-öt, vö. Kézikönyv 1978], akkor e számnak mintegy kétszeresére, több mint egymillió kétszázezerre becsülhetjük azoknak a földrajzi neveknek az együttes számát, amelyek Magyarországon a már lezárt vagy folyamatban levő gyűjtési munkálatok eredményeképpen összegyűjthetők és kötetekben közzétehetők (Kiss 1985). Ez a hatalmas névanyag a „Zala megye földrajzi nevei gyűjtési módszerével, közreadásának formájával mintát teremtett a magyar helynévkutatásban. A később megjelent adattárak ugyan egyes részleteikben eltértek ettől a modelltől, sőt másfajta elképzelések is megvalósultak, ám a sorozat ennek ellenére lényegében egységes maradt” (HOFFMANN 2003). Balázs Géza a Jászberényben 1991. október 11–12-én tartott névtudományi tanácskozásunkon még azt mondhatta, hogy „A hazai földrajzinév-publikáció teljessé válásával (amely várhatóan egy évtizeden belül bekövetkezik) tudományos jelentősége egyszeriben felértékelődik” (BALÁZS G. 1992).

Régi földrajzi nevek kutatása

Az 1964-től évtizedeken át szinte valamennyi névkutató – beleértve magamat is – a korábban említett megyékben különböző minőségben (szervezés, gyűjtés, helyszíni ellenőrzés, közzététel, szerkesztés) bekapcsolódott ebbe az országossá váló mozgalomba, amelynek 1989-re nemcsak hazai, hanem nemzetközi megbecsülést is hozott, aminek folyományaként a Nemzetközi Névtani Bizottság hazánkban kívánta megrendezni soron következő kongresszusát. Nem gondolhattunk arra, hogy a megjelent megyék bármelyikének a mikrotoponímáit valaki is közülünk feldolgozza. Az egybegyűlt sok tíz- és százezer adat megszólaltatása nemcsak akkor volt reménytelen feladat, de még ma is, amikor a személyi számítógép bárki számára hozzáférhető. Noha egy-egy megye monografikus feldolgozása máig várat magára, számos rész- vagy jelenségtanulmány azonban megjelent. Ezek azt tanúsítják, hogy bármilyen szempontot választunk is ki dolgozatunk témájául, komplex módon összeállított névtárainkat mindenki kedve szerint használhatja. Aligha van olyan motiváció, nyelvi eszköz, amely akár szerkezeti, akár keletkezéstörténeti, jelentéstani stb. szempontú elemzésre ne nyújtana sok-sok adatot, beleértve ebbe még a múlt századi, ún. történeti (kataszteri, Pesty-féle, Jankó-féle stb.) neveket is.

1. A mikrotoponímákat tartalmazó helynévgyűjteményeink mellett 1978-ban látott napvilágot Kiss Lajosnak a „Földrajzi nevek etimológiai szótára”, a FNESz., amelyet mind a hazai, mind a nemzetközi tudományosság a műnek és megalkotójának nagy sikert hozott. A szakmai elismerések mellett a közvélemény azonban – nem tudván kellő módon használni e hatalmas és gyorsan elfogyott művet – lényegbevágó kérdésben téves véleménnyel fogadta. Úgy éreztem, ha nem teszünk ez ellen valamit, igen súlyos hibát követünk el. A teljes félreértést, félremagyarázást az okozta, hogy Kiss Lajos a személynévből keletkezett helynevek esetében megadta a személynév nyelvi eredetét, ami alapjául szolgált a földrajzi név kialakulásának mind a magyar, mind a nem magyar (zömében szláv) nevek vonatkozásában. Az olvasók a szláv pusztá személynévi alapú helyneveket szlávnak értelmezték, a szakemberek természetesen nem, mert tudjuk, ha egy tulajdonnévi szófaji alkategória átkerül egy másik tulajdonnévi alkategóriába, nem hozza magával eredeti szófaji hovatartozását. Magam a helynevek körüli dilettantizmuson – de talán helyesebb lenne azt mondanom, tájékozatlanságon – úgy kíséreltem meg enyhíteni, hogy mint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Zala megyei nyelvi szakosztályának elnöke, összeállítottam magamnak Zala megye helységneveinek keletkezés-módjáról egy vázlatot, és jártam a megye településeit. Mondandómat előadtam Budapesten is, a fiatal nyelvészek „Bokor” nevű körében, majd kéziratommal megkerestem Lőrincze Lajost

mint a TIT Magyar Nyelvi Szakosztályának elnökét, aki kisvártatva jelezte, egy szerzői ív terjedelemben megjelenteti a Társulat központi kiadványaként. Így látott napvilágot 1980-ban a „Helységneveink keletkezéséről” című dolgozatom, amelynek 400 példányát a nyelvi ismeretterjesztésben érintetteknek, legfőképpen a magyartanároknak megküldte a Társulat. Második kiadása „Zala megye helységneveinek rendszere” címmel rá egy évre, 1981-ben jelent meg a Magyar Névtani Dolgozatok 12. számaként (vö. ÖRDÖG 1980, 1981). A FNESz. alapján felvázolt tipológiából nemcsak az derül ki, hogy mindössze 10% az idegenek (szlávok) adta helységnevek aránya Zalában, hanem az is, hogy a településnevek keletkezésekor a birtoklás ténye játszotta a legnagyobb szerepet, amely legtöbb esetben pusztá, formáns nélküli személynévben fejeződött ki. Ha tehát a névadó birtokos neve szláv eredetű, a helységnév attól még magyar.

A motiváció, azaz a névadás indítéka és a nyelvi eszköz komplex elemzéséből megállapítható volt a személynév + *-falva (-fa)*, *-laka*, *-háza*, *-szeg* stb. utótagokkal keletkezett nevek igen magas aránya is. Stb. Nem folytatom tovább, csak azt jegyzem meg, hogy ennek nyomán elkészült Veszprém (JUHÁSZ 1981), Somogy (VÁRKONYI 1984), Fejér (BARABÁS 1984), Komárom (KÖRMENDI 1986), Pest (KONCZ SÁNDORNÉ 1987), Győr-Moson-Sopron (ÖRDÖG 1999) megyéé, valamint a Jászkunságé (BOGNÁR 1982) is. Ezeknek a részrendszereknek (megyéknek) a figyelembevételével, továbbá a FNESz. 4., jelentősen bővített kiadása megjelenése után az egész magyar nyelvterületre vonatkozóan el lehetne készíteni helységneveink tipológiáját, amelyben természetesen helyet kapna mind a motiváció, mind a nyelvi eszköz valamennyi alfaja (a tájra utaló köznév *éger* > ~ tn.), a különböző jelzős szerkezetek (*Egervár*, *Köveskút* stb.), a tájra utaló köznév + *-d*, *-gy*, *-s* képző (*Nyárád*, *Hásságy*, *Almás*). Stb. Az alakulásmódok vizsgálatához ma már kitűnő segítséget nyújt Hoffmann Istvánnak két kiadást is megért Helynevek nyelvi elemzése című könyve (HOFFMANN 2007) is. A meglehetősen sok mechanikus munkát – vagy legalábbis a nagyobb részét – számítógépes programmal el lehetne végezni, ahogy – legjobb tudomásom szerint – elvégezték budapesti kollégáink Kázmér Miklós nagyszerű családnévszótára (KÁZMÉR 1993) anyagának efféle feldolgozását. Ellenve-tésként felhozható, hogy várjuk meg ezzel Györffy György hatalmas munkája (GYÖRFFY 1987, 1989) további köteteinek a megjelenését, amelyek kétségtelenül eltűnt helységneveink százaival bővíti majd ki a FNESz. szócikkeinek a számát. (Zala megyéből például Csánki sem közli már a *Kurd* prédiomot (vö. ZMHTLex.), amely Bocfölde és Csatár között feküdt, nevét a XVIII. századi zalai népességösszeírások *Kurdi* családnéve őrizte meg (vö. ZMNEJ.). A Debreceni Egyetem Magyar Névtan Kiadványai (szerkeszti Hoffmann István) pedig könnyen kezelhető névmutatóival, különösen pedig az eddig megjelent két történeti-etimológiai szótárával (TÓTH V. 2001, RÁCZ 2007) ma még beláthatatlan távlatokat nyit településneveink

keletkezéstörténeti, etimológiai, egyáltalán onomato-dialektológiai (a névföldrajz műszó ezt a komplex feldolgozást nem egészen fedi le; l. később) vizsgálatához. Ám ha a Györffy-sorozat végét ki akarjuk várni, a FNESz. tipológiai hasznosítását belátható időn belül nélkülöznünk kell, jóllehet – amint az köztudott – az etimológia és a tipológia kölcsönösen kiegészíti, illetőleg megtermékenyíti egymást.

2. A makrotoponímák kutatásához, illetőleg gyors megtalálásához több mint egy évszázadig nélkülöznünk kellett Csánki Dezső hatalmas művének a betűrendes névmutatóját, amire elsősorban természetesen a helynevek kutatóinak volt szükségük. Engem azonban nem ez vezetett arra az elhatározásra, hogy Kiss Lajos ösztönzésére belefogjak a Csánki-index összeállításába, hanem hogy a XVIII. századi Zala megyei összeírásokban feltűnően sok pusztá, -i képző nélküli családnév alapjául szolgáló helynevet lokalizálni tudjam. Ennek elkészítése elhunyt feleségem, Domján Júlia segítségével nélkül (vö. HAJDÚ 2008) elképzelhetetlen volt számomra, vele viszont ötévi munkával 2002-ben napvilágot látott ez a fontos segédlet. A manuálisan készült műbe valamennyi címszó és mellékalak mellett felvettem minden egyes településnévi adatot, az összes vízrajzi és domborzati nevet, határjelnevet és megjelölést, a szántók, rétek, révhelyek stb. nevét, valamint a templomok, oltárok, kolostorok, kápolnák címeit, a nagyobb birtoktestek, továbbá az országutak és a hadiutak neveit. Figyelmem nemcsak a „várak, erősségek, kastélyok”, „városok, mezővárosok” és „helységek” fejezeteire terjedt ki, hanem a vármegyék bevezető tanulmányára, továbbá a „főbb birtokosok”-ra is, hogy se olvasat, se helynévi adat ne maradjon ki. De nem mutatok rá a különböző névváltozatok összetartozására, mert ezt maga Csánki a szócikkekben elvégezte. A mutató tehát csak az alaplappal együtt használható. Az alaplappal viszont ma már egyáltalán nem, az 1985. évi reprint kiadás meg nehezen hozzáférhető, ezért mellékeltem a kötethez az ugyancsak 2002-ben készült CD-változatot.

A mutató szócikkeinek felépítését nem kívánom részletezni, de azt meg kell jegyeznem, hogy az általam kialakított tipográfia révén a kötetbe pillantva mindjárt eligazítja az olvasót, hogy a keresett név főalak-e (**ARANYAN**), mellékalak-e (**Baran**) vagy névadat (*Aranian*). A districtusok, a tájak, a nagyobb birtoktestek és vidékek, a többször előforduló vizek (folyók, tavak stb.) neve álló nagybetűvel van szedve (MURAKÖZ distr, KÜKÜLLŐ folyó).

SZEMÉLYNEVEK

A történeti (XVII-XVIII. századi) személynevek gyűjtése és kutatása

1. A mai zalai személynevek gyűjtése és kutatása az 1973-ben megjelent kötetemmel (ÖRDÖG 1973) lezárult. Úgy véltem, ha a megyében a több mint fél évtizedes tapasztalataimat, kutatási eredményeimet kamatoztatva tovább kívánok tudományterületemen munkálkodni, feltétlenül a továbbiakban is zalai témát kell választanom. Kezembe került Dávid Zoltánnak a demográfiai tanulmánya (DÁVID 1973), amikor az abban foglaltakról tájékoztattam a megyei művelődésügyi osztályt, minden erkölcsi és anyagi támogatást megígérték. A Veszprémi Püspöki Levéltárban azonban riasztó mennyiségű nevet találtam a Dávid által statisztikailag feldolgozott kánoni jegyzőkönyvekben, különösen pedig a későbbi, az 1757-ben és az 1771-ben felvett népességösszeírások köteteiben. Magam ugyanis csak annyi személynevet kívántam összegyűjteni, amennyit kezelni tudok a majdan megírandó tanulmányomban. Megbízóim kívánsága viszont az volt, ha már ilyen értékes és egyedülálló összeírásokra leltem, a fenti levéltárban található valamennyi Zala megyére vonatkozó forrásból jegyezzem ki a neveket a hozzájuk csatlakozó adatokkal együtt. Ennek elkészülte után akár kéziratban maradvá – ami nem valószínű –, akár kinyomtatva bocsássam a Zala Megyei Levéltár, illetőleg a magyar tudományosság rendelkezésére, akárcsak a földrajzi neveket. Az adatgyűjtés után majd azt az összeírást dolgozom fel, amelyiket kiválasztom.

2. A forrásokról. Köztudomású, hogy a nagyobb mennyiségű személynévanyag legfőbb tárháza a különböző korú adóösszeírások, a keresztelési és halotti anyakönyvek, valamint az eddig lappangó „liber status animarum”-ok, azaz a népességösszeírások. Ez utóbbiak időnkénti felvételét, akárcsak a négy anyakönyv (a keresztelési, bérmlási, esketési, halotti) vezetését Pázmány Péter rendelte el az 1625-ben kiadott Rituáléjában (HERMANN 1973). Ezek részint az egyházlátogatások, a generális kanonika vizitációk külön fejezeteként, részint ezek-től elkülönítve, de a kánoni látogatásoktól nem függetlenül készültek, és esperességenként bekötve a Veszprémi Püspöki Levéltárban találhatók. E kéziratok műveik előzménye, hogy a tridenti zsinat (1545–1563) a pátriárkák, prímások, érsekek és püspökök számára előírta egyházmegyéjük meglátogatását. V. Sixtus pápa pedig 1585-ben kelt „Romanus Pontifex” konstitúciójában azt is elrendelte, hogy az egyházmegye élén álló valamennyi főpap „meghatározott időközönként az apostolok sírját személyesen meglátogassa”, s ez alkalommal a pápának „egyházmegyéje állapotáról jelentést terjeszt elő” (VANYÓ 1933). A püspöki jelentés alapja

részben a generális vizitáció, részben a hívek és családjuk, háznépük név szerinti összeírása. Az előbbibe be kellett vonniuk a megyei tisztviselőket és a helyi elöljárókat is. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök (1745–1762) 1745-ben megkezdte vizitálását, amelyhez kieszközölte 1745. december 8-án Mária Teréziának Bécsben kelt meghagyását is. Ennek az egyházlátogatásnak – amelyhez fogható „nem volt több sem terjedelemben, sem alaposság tekintetében” (PEHM 1934) – az eredménye tíz főlíó kötet, amelyek közül négy (a tapolcai, zalai, keszthelyi, zalaegerszegi) a történelmi Zala megye esperesi kerületeiről készült. Ezek után Padányi püspöksége idején generális vizitáció már nem volt, de a pápai jelentések elkészítéséhez 1757-ben és 1771-ben név szerint ismét összeírták a híveket, sőt a királyi tilalom ellenére a nemkatolikusokat is. Zala megyében nyolc összeírás készült: a keszthelyi (1746), a veszprémi és a keszthelyi összevontan (1745–1746), a kanizsai (1757), a keszthelyi (1757), a kanizsai (1767/1769), a kanizsai (1771), a keszthelyi (1771) és a tapolcai (1771), de a palotai és veszprémi esperességekből is tartozott néhány falu a zalai főesperesség területéhez.

3. Az anyaggyűjtéshez az alábbi kérdőívet kellő számban minden személyre vonatkozóan kinyomtatva a Zala Megyei Levéltár, tehát a földrajzi nevek és a mai személynevek gyűjtésekor jól bevált módszert alkalmaztam.

1. A község neve, sorszáma, a forrás sorszáma, házsám.....
2. A forrás lapszáma.....
3. A családfő neve és életkora.....
4. A feleség neve és életkora.....
5. A gyermek neve és életkora.....
6. A szolga/szolgáló neve, életkora.....
7. Megjegyzés.....

A fenti kitöltött cédulák után egy csomóban, egyazon házsám alatt maradtak a családok (zsellérek, szolgák). A megjegyzés rovatba került a felekezet (ha nem katolikus az illető), a gyónásra való képesség, a megbérmálkozás, továbbá a katolikus vallásra visszatérés éve, havi, napja, a testi vagy szellemi fogyatékoság stb. A családfő (hospes) vagy a feleség neve előtti dominus, domina stb. is rákerült a gyűjtőlapra, akárcsak az inas, segéd, molnár, cigány stb., természetesen latinul. Azt kértem megbízómtól, hogy egy szűk körű, helyben lakó, illetőleg dolgozó kis csoportot szervezhessek, amelynek tagjai vállalkoznak erre a várhatóan hosszú évekig tartó munkára, enélkül ugyanis reménytelen hozzákezdeni a gyűjtéshez, mivel a forrásokról ekkor még nem készült mikrofilm, másológép sem volt, a személyi számítógépről nem is szólva. Az elkészült gyűjtőcéduláknak a forrásokkal való egybevetését természetesen magam végeztem. Dr. Paskai László veszprémi püspök úr szíves engedélyével személyesen

és kötetenként dr. Peidl Béla c. kanonok, plébános úr kíséretében a nagykanizsai Szent Imre Plébániára autóval szállítottam őket, majd ugyanígy vissza, amikor végeztem velük. A közzétett kötetekben tehát egyetlen olyan név, szöveg, adat sincs, amit ne ellenőriztem volna.

4. Közzétételkor számomra is – akárcsak Dávid Zoltán számára – „legnagyobb nehézséget a családi keretek és kapcsolatok következetes elhatárolása jelentette” (DÁVID i. h.), de csak akkor, ha nem jelezte az összeíró, hogy zsellér vagy szolga családjáról van szó. Ez utóbbiakat természetesen külön családnak/családtörödékné/magánosnak tekintettem, ezt egyébként az eltérő családnév is jelzi. Néhány esetben a házakat nem számozta meg az összeíró, ezt, továbbá a forrásra, a település egészére vonatkozó megjegyzéseimet lapalji jegyzetben közlöm. A névre, a szülő–gyermek életkorának ellentmondásos voltára, továbbá az olvasatra vonatkozókat szögletes zárójelben a név, életkor után tettem meg.

Az öt mutató (a családnevek, keresztnévek, helynevek, szentek és ünnepeik, valamint a szó- és tárgymutató) közül a családnévmutatót úgy szerkesztettem meg, hogy oda-vissza működjön, hogy a legegyszerűbb-legáltalánosabb alak mint főalak helyszámai után „lásd még”-gel utalok a helyesírási, hangtani változatokra, ez utóbbiak betűrendi felsorolása után pedig nyíllal a főalakra. A nyomdai munkálatokkal együtt 22 évig (1976–1998) tartó munkával elkészült annak a forrásnak a kiadása, amely a történelmi Zala megye történeti személyneveinek vonatkozásában – akárcsak a földrajzi nevek és a mai személynevek esetében – kielégíti azt a kíváncsalmat, hogy olyan, sok szempontot figyelembe vevő nagy mennyiségű adattárat kell egybeszerkesztenünk, amelyek a további kutatások alapját szolgálják, de nem befolyásolják a bármikori és bármilyen szempontú kutatásokat (vö. BENKŐ 1949b.). Az összefüggő 309 település 789 összeírásából közzétettem mintegy 200.000 nevet, valamint a már említett hozzájuk csatlakozó adatokat.

5. F o l y a m a t b a n l e v ő névtani vizsgálódásom kiindulópontja az volt, amit Lőrincze Lajos 1947-ben a földrajzi nevekre vonatkozóan fogalmazott meg: „Hogy egyes tájak földrajzi névkincse miben különbözik egymástól, az egyes neveknek mekkora az elterjedési köre, milyen alak- és jelentésváltozatai vannak, melyik él csak mai, melyek történeti nevekben, megvan-e közsói jelentése – egyelőre nem tudjuk megmondani” (LŐRINCZE 1947). Magam ugyan a mai göcseji és hetési személynevek vizsgálatakor csak mérsékelten vettem figyelembe a névföldrajzi szempontot, de a 309 településre kiterjedő történeti zalai névtár anyaggyűjtésekor világossá vált számomra, nem lenne szerencsés az egyes család- és keresztnéveknek, valamint típusaiknak a térképen való meg nem jelenítése. Mivel a névkutatót nemcsak a nevek elterjedése érdekli, hanem az egyes nevek és névtípusok előfordulási száma, gyakori vagy ritka volta is, már az említett monográfiámban is hangsúlyoztam a névstatisztikák fontosságát. (A keresztnévek esetében ez persze nyilvánvaló.) Legfőbb vizsgálati

eszközömnek tehát a névstatistikát és a névföldrajzot jelöltem meg. E kettő együttes alkalmazásával megrajzolható egy-egy név/névtípus adott időben és adott területen megjelenő szórtsága vagy tömbösödése, illetőleg jelenségnyalábja (KÁLMÁN 1967). Ezeknek a névföldrajzi térképeknek az egymásra helyezése révén várhatóan leolvashatók a tájegység, nagyobb terület különböző névtani jelenségei, melyek összességét onomato-dialektológiának nevezem. A névföldrajz tehát az onomato-dialektológia – vagy a Hoffmann István által felvetett műszóval – a névjárás alapja, azaz több különböző névtani jelenség egyazon területen való tömbösödése vagy szórtsága (pl. a puszta helynevekből alakult családnevek, az apa keresztnévéből -fi utótaggal vagy anélkül keletkezett családnevek, az őszövecségi eredetű családnevek stb. egyazon területen való jelentkezése). A Lőrincze által felvetett alaptételt Benkő már 1958-ban közhelynek tartotta (vö. BENKŐ 1960). Magam eredetileg ezt a jelenséget névtani nyelvjárásnak neveztem, majd onomato-dialektológiára módosítottam. Voltak, akik elfogadták, voltak, akik nem, egyesek azt javasolták, maradjunk meg a németek által Namengeographie magyar fordítása, a névföldrajz mellett, de a kettő nem ugyanaz.

Családnevek

A BenkőEml.-be írt cikkemben megállapítottam, hogy nemcsak kutatóterületemnek, de talán az egész Nyugat-Dunántúlnak egyik jellegzetes névtípusa az apanév + -fi patronímikonképzős név (*Ádámfi, Katánfi. Pálfi* stb.), sőt a -fi német és szláv nevekhez is járulhat (*Jelenfi, Martinoffy*). Elterjedésük széles körű, a 309 település csaknem egyharmadában viselte valaki az efféle neveket.

A puszta keresztnévéből alakult családnevek száma és elterjedése sem lebecsülendő, de közel sem olyan mérvű, mint Kalotaszegen vagy a Székelyföldön. Zalában leggyakoribb a 182 településen feltűnő problematikus eredetű *Farkas*. Kutatóterületem legjellegzetesebb névtípusa a népnévből (népcsoportnévből) stb. keletkezett *Bosnyák, Cigány, Cseh* stb., csak 9 településen nem fordul elő egyik sem. Ha közülük a két legelterjedtebbet, a 273 településen feltűnő *Horvát*-ot és a csaknem ugyanennyi helyen megjelenő *Tót*-ot egyazon térképre vetítjük, elterjedésüknek nemcsak a mértéke, hanem még a helye is csaknem azonos. A *Német* név 253 településen fordul elő, de nem találkozunk vele a göcseji és a Göcsejhez közel eső falvakban. Stb.

a) „A készülő XVIII. századi zalai személynévtár nyelvjárástörténeti hasznosításáról” szóló dolgozatomból néhány példát idézek a hangátvetésre: Petrus *Bedenik* (< Benedek); az *l* különböző indítékú és helyszínű kiesésére: Catharina *Foris* (< Floris); a msh.-torlódás feloldásának különböző módjaira: Joannes *Forján* (< Flórián), Eva *Markal* (< Markalf); mgh.-

betoldásra: Catharina *Daragonyos* (< Dragonyos), Jacobus *Pehem* (< Pehm), Eva *Zerin* (< Zrin); az elavult képzős nevekre: Stephanus *Sarkanti* (< Sarkantyú, de ilyen nevem nincs), a több országosan is előforduló *Gombár* név mellett egy-egy család neveként tűnik föl a *Kaszár* és a *Rákár* név. Köztudomású, hogy a denominális *-ár* képzővel alakult főnevek a nyelvújítás korának jellemzői (TESz. *kádár* a.), ezért aztán az látszik valószínűnek, hogy ezeken a neveken a szláv nyelvekben eleven *-arъ* képzőt lássuk.

b) Ha a családnevek helyesírástörténeti rétegeit vizsgáljuk, e kérdés tárgyalásakor is nyilvánvalóvá válik, hogy a tulajdonnevek – a közhiedelem elképzelésével ellentétben – sokkal mozgékonyabbak, mint a nyelv köznévi elemei, ahogy arra Benkő már évtizedekkel ezelőtt rámutatott (BENKŐ 1960). Ez a megállapítás nemcsak a nevek hangtani és alaktani (nyelvjárástörténeti) jellemzőire vonatkozik, hanem az ortográfiára is. A „XVIII. századi családnevek írásmódjának helyesírástörténeti rétegei” című tanulmányomban számos példával bizonyítottam a kancelláriai helyesírástól a XVIII. századi helyesírási gyakorlatig mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók írásmódjának koronkénti változásait (ÖRDÖG 2001).

c) A több ezer göcseji ragadványnév vizsgálatakor alakítottam ki a két legfőbb szempontot: a nevek keletkezésének, azaz a motivációnak és a névalkotás nyelvi eszközeinek a következetes elkülönítését (vö. SZATHMÁRI 1958). Ezzel az eljárásommal bizonyítottam be – amint már említettem –, hogy a FNESz.-ben olvasható makrotoponímák (településnevek) zöme magyar név, ezen belül is személynév, és ha a személynév szláv eredetű, akkor sem beszélhetünk szláv helynévről. A FNESz. első, 1978. évi kiadása olvasásakor megerősítve tapasztaltam a ragadványnevek tipologizálásának helyességét, amihez jelentős mértékben hozzájárultak a külföldi (német, francia stb.) családnévszótárak. (BRECHENMACHER 1957–1963, BAHLOW 1967, DAUZAT 1951 stb.) is. Kázmér Miklós családnévszótárát is említenem kell (KÁZMÉR 1993), annál is inkább, mivel e kiváló mű megjelenése nélkül nagy tömegű magyar családnevek tipologizálása csaknem reménytelen vállalkozás lett volna.

d) Két közleményemben is foglalkoztam a pusztá, szuffixum nélküli családnevek kérdésével (ÖRDÖG 1982, 1997), amelyekben meglehetősen sok példával igazoltam, hogy a motiváció a költözködés vagy a költöztetés nemcsak az *-i* képzős nevekben (*Aracsai*, *Kákosi* stb.) fejeződik ki, hanem a jelentékeny számú szuffixum nélküliekben is: *Báránkó* (Báránka hn., Bihar m.), *Hényel* (~ hn., Nógrád m.), *Keszczinko* (CSÁNKI Kiscsimpó hn., Zala m.). Mindkét fajta alakulásmód együtt van jelen: *Adász* ~ *Adászi*, *Buzsák* ~ *Buzsáki*, *Gulács* ~ *Gulácsi* stb. Motivációjuk tehát azonos, a motiváció kifejeződésének, azaz a névalkotásnak a nyelvi eszköze különböző, sőt a pusztá helynevekből alakultak tárgyi, helyi érintkezésen alapuló metonimikus nevek. Az efféle nevek megfejtéséhez sok esetben nem elégségesek a régebbi és mai helységnévtárak (Korabinsky, Lipszky, Fényes, továbbá a közkézen nem forgó UnivSchem.

1842/43), szükségesek a régebbi források (Kovács, Index, Csánki) is. Csánki hatalmas művével sok helynevet tudtam azonosítani, de Györffy eleddig még be nem fejezett nagy művét forgatva is lokalizálni tudtam a *Zászló* helynevet (Győr m.), amelyet Zalaszentgróton többen is viselnek. Ez a név éppenséggel a CsnSz.-ban szereplő *Zászlótartó*-ból is rövidülhetett, de a helynév is motiválhatta keletkezését.

e) Régóta függőben levő kérdés, társadalmi tagolódás szerint mutatnak-e eltéréseket családneveink, azaz mely típusú nevek jellemzőbbek az alsó és a felsőbb társadalmi rétegekre. Az már kezd kirajzolódni, hogy a helységnevből *-i* képző nélküli családnevek az alsóbb rétegek között fordulnak elő nagyobb számban, különösen gyakori a szolganevek között; az 1771. évi összeírásban 34 név található *-i* formáns nélkül: *Baracska*, *Citó* (~ hn., Baranya m., vö. Györffy 1987, I, 191), *Márpurg* (Marburg hn., Szlovénia), *Segg* (Seg hn., Veszprém m.) stb. Körülbelül ugyanilyen arányban találkozunk helységnév + *-i* képzős nevekkel is: *Csicseri* (Csicser hn., Csíkszék, Arad, Ung m.) *Szoboszlai* (Szoboszló hn. Hajdúság, Zala m., vö. Csánki-index 797), *Zágrábi* (Zágráb hn., Zágráb m., ma Horvátország) stb. A motiváció keresztesződésével is sok név magyarázatakor számolhatunk: *Buszerző* olim Maláka (Buszerző hn., Baranya m., vö. UnivSchem. 1842/43, de lehet a 'viselkedésével valakinek gondot okozó' is). Stb. Feltűnően sok a szolgarendűségre, pásztorkodásra utaló nevek száma: *Béres*, *Birkás*, *Bivalos*, *Bojtár*, *Csordás*, *Göbölös*, *Gulás*, *Gyalog*, *Juhász* ~ *Ihász* ~ *Ihos*, *Kanász*, *Kocsis*, *Koldus*, *Lovász*, *Sütő*, *Szakács*, *Szekeres*, *Szegény*, *Szolga*, *Vándolló*. Ezek nem fordulnak elő a köz- és birtokos nemesség körében, ellentétben néhány foglalkozás- és tisztségnévvel (*Ács*, *Borbély*, *Bíró* stb.). A szolganevek sokféleségének (helynevekből, köznevekből, személynévekből, foglalkozásnévből, a katonaéletre, hadviselésre utaló nevekből) két oka van, az egyik a helységnevekből, a másik a világi személynévekből (*Bakacs*, *Bakos*, *Bán*, *Bátor*, *Bedő*, *Beke*, *Bekes*, *Böjte*, *Csite*, *Csöndör*, *Kator*, *Kósa*, *Kuka*, *Ténta*) keletkezett családnevek nagy száma és magas aránya. Az előbbieket a nagymérvű XVIII. század eleji mobilitással, az utóbbiak pedig a régi személynévek alászállásával magyarázható. Megőrzött régiségek. A birtokos nemesek neve általában a birtokra, a szolgák neve pedig nyilvánvalóan kivétel nélkül egykori lakóhelyükre utal. Az efféle nevek mindkét nyelvi eszköze teljesen megegyezik, a motiváció viszont merőben különbözik. Hogy a birtokos réteg tagjai régi világi személynévüket a XVIII. századig milyen mértékben őrizték meg családnévként, arra majd csak a Csánki-családnévindex megjelenése után lehet válaszolni. Lényegében véve ugyanez mondható a köznevekből alakult családnevek típusaira is.

f) Társadalmi tagolódás szerint külön fejezetbe kerülnek a cigányok. 1745–1771 között a települések 10%-án jegyezték fel őket. Megvizsgáltam családnévüket is, az 58 családban a feleség nevét is beszámítva 48-féle családnévvel találkoztam. A neveknek több mint a fele *-i* képzős

helynév: *Árvai, Bakonyi, Czini, Csetényi, Darnóczi, Hodosy, Kupaj, Móri, Sárközi* stb. Köztük is megtalálható a pusztai helynévből alakult családnév: *Henye, Hurrus, Kóró, Selem, Szőrös, Tökös, Turó* (vö. Csánki-index), ami nyilvánvalóan összefügg vándorló életmódjukkal. 13 viseli a *Horvát* nevet, és csak 3 a jellemzően cigánynevet viselők (*Kolompár* 'üstfoltos') száma.

g) A zsellér- és jobbágynevek, továbbá a nemesi nevek vizsgálata folyamatban van. A birtokos nemesek száma csekély, a főnemeseket például nem is írták össze, éppen ezért nevüket érdemes lenne az elkészült és rövidesen nyomdába kerülő Csánki-családnévindex segítségével megvizsgálni még akkor is, ha ez a Hunyadiak kora főbb birtokosainak nevét tartalmazza.

h) A Csánki-családnévindex tartalma. A mű címének megfelelően felvettük a családnéveket – az egyes települések alatt közölt papokét, polgárokét, iparosokét, jobbágyokét is –, ezek valamennyi olvasatát, helyesírási, alaktani és lexikális változatát, továbbá a nemesi előneveket, valamint a nemzetség- és az ágneveket bárhol is forduljanak elő. A családok, főként pedig a birtokok (helynevek) alatti ismétlődő családnévekre azért nem mutatunk rá, mert egyrészt jelentősen megnövelte volna a terjedelmet, másrészt pedig a mellékelt CD segítségével az érdeklődő kutatók a keresett személy család- és keresztnévére, valamint szöveggörnyezetére a mutató alapján könnyűszerrel rátalálnak. Családnévként, illetőleg prédikátumként felvettük azokat az eredeti (oklevéli) helyesírási helyneveket is, amelyekhez Csánki a várak, városok, mezővárosok, helységek fejezetekben a következő megjegyzéseket fűzi: „nemesi névben”, „királyi ember”, „királyi ember nevében”, illetőleg „nemesi előnévben”. Ezekre a nevek azzal hívjuk fel a mutató használójának a figyelmét, hogy a nemesi névből keletkezett helyneveket indexbe tett + jellel (*Zokolendred*⁺ l. Endréd hn. (Tol) III, 424), a nemesi előnévből keletkezetteket pedig ugyancsak indexbe tett x-szel jelöljük (*Felsewzenthesebeth*^x l. Szentersébet c) (Zala) III, 105). A családnéveken kívül felvettük valamennyi birtokos intézménynek (Király, Királyné, püspökség, káptalan, apátság stb.) a nevét is, hogy a családnév-mutató birtokosmutatóként is szolgáljon.

A mutató szócikkeinek szerkezeti felépítése. A családnév-mutató tipográfiáját ebben a mutatóban is úgy dolgoztuk ki, hogy a betűtípus jelezze a keresett név olvasat-e vagy névadat, továbbá utaljon a névfajtára is: családnév, nemesi előnév, nemzetségnév. Pl. **DE(Z)SŐ** (szent-király-szabadi) (Vesz) III, 269; *Desew* l. De(z)ső (szent-király-szabadi) (Vesz) III, 269; szent-király-szabadi l. De(z)ső (Vesz) III, 269; **Rátold-nem** nemz. l. Gyulafi (rátoldi) (Vesz) III, 273. Stb.

i) Zala megye XVII. század végi és XVIII. századi nemzetiségi viszonyairól összességében azt mondhatjuk, hogy jobbára magyarok és római katolikusok. Kovacsics József és Ila Bálint azt írja a Veszprém megye helytörténeti lexikonának II. kötete bevezetőjében, hogy 1696-ban a volt sümegi, tapolcai és balatonfüredi járásban „a településeknek kerekén 78%-a

puszta”, ami azt jelenti, hogy 50 falu és város, valamint 87 település néptelenedett el, és „egyes településének lakatlanságának a tartama 150–200 év is volt” (KOVACSICS – ILA 1988). Ennek következményeként a XVIII. század elején 31 telepés község jött létre, 11 faluba németeket, 8 faluba magyarokat telepítettek, őket elsősorban a megye területén élő népességből, 4 faluba vegyesen magyarokat, németeket és szlovákokat, „3 falu esetében pedig nem volt megállapítható a telepések nemzetiségi megoszlása” (KOVACSICS – ILA i. h.). Az idegen országból érkezettek hamar elmagyarosodtak, a korábban idetelepült szlávokkal együtt csak nevükben őrzik eredeti nemzeti mivoltukat. Ezt a generális vizitációnak arra a kérdésére adott válaszok is igazolják, amelyek a hívek nemzetiségére és nyelvére vonatkoznak.

3. Ha a családneveket és a felekezeti hovatartozást együttesen vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az e v a n g é l i k u s o k 96 településen szórványként élnek, és 156 névsorban szerepelnek. A különböző időben készült névsorokban 314 család és családtöredék neve olvasható, illetőleg ennyit írtak össze a plébánosok. Családnevük többségében magyar: *Ács, Barcza, Csik, Finta, Forintos, Horvát, Kiss, Kővesy, Kun, Lévy, Morocz, Németh, Polgár, Rövid* stb. Szentgróton találkozunk néhány német és szláv nevűvel is (*Lajrer, Kajszer, Novák, Kalovecz* stb.).

A r e f o r m á t u s o k 67 településen ugyancsak szórványként jelennek meg 121 névsorban. Nagyobb számú református él a göcseji részben, továbbá Szentgróton és a Balaton-felvidéken, valamint Kiskomáromban, Galambokon és Nagyrécsén. Az ő családnevük is jobbra magyar, ami persze nem meglepő, ugyanis a göcseji kisnemes családok nem tartoztak földesúri joghatóság alá, a Balaton-felvidék taxás jobbágysága jobban ellenállhatott a XVIII. század utolsó harmadáig is elhúzódó ellenreformációs törekvéseknek (vö. ZSILINSZKY 1907, THURY 1908, PAYR 1924, RÉVÉSZ 1925), akárcsak a Szentgróton élőké, ahol kizárólag magyar nevek fordulnak elő: *Bolhás, Böcsföldy, Fodor, Györke, Illa, Karácson, Mérey, Pintér, Salamon, Szücs* stb.

P u r i t á n t, azaz szigorú Luther-, illetőleg Kálvin-tant követőt csak Galsán jeleznek, mindegyikük családneve magyar: *Csapó, Horvát, Kovács, Megyesi* stb.

A közelmúltban protestáns vallásra tértekkel 14 településen találkozunk, akiket apostataként vettek számba. A katolikus egyházba visszatérteket a konvertita szó jelzi 114 településen, 167 névsorban és 609 családban, ez utóbbi adat a XVIII. században is létező ellenreformációs törekvéseket bizonyítja.

S c h i s m a t i k u s o k csak néhány településen laknak, elsősorban Nagykanizsán és Keszthelyen, családnevük többsége magyar: *Dani, Farkas, Kocsis, Kozma, Rácz, Szántó*, és csak három: *Duh, Panapista, Verjod* a szláv eredetű, ami viszont meglepő. – Pölöskefőn az 1757-ben készült összeírásban *Süle János* 50 éves nőtlen, megbérmálkozott neve után álló „Arianus” antitrinitáriust, azaz u n i t á r i u s t jelöl.

Az i z r a e l i t a felekezetűek sem maradtak ki az összeírásból. 15 településen 29 család/családtöredék élt. Sümegen összeírtak egy neofita *Horváth* nevű zsidót és egy *Ferentz* nevű konvertitát. 1771-ben még találkozunk az ősi egyrészes zsidó nevekkal: *Ábrahám*, *Catharina*, *Isák*, *József*, *Nátán*, *Paulus*, *Sára*, *Simon* stb., de egy-két esetben megjelenik a kétrészes név is: *Mathias Daniel*, *Catharina Abraham*, *Catharina Haile*.

Keresztnevek

A keresztnevek 1771. évi vizsgálatába is több esetben bevonom az 1745–50. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvekhez készült névsorokat és az 1757. évi összeírásokat, illetőleg névstatistikáit, hogy a rájuk való utalással mélységében is megrajzolhassam a névdivat változásait – legalábbis nagyobb vonalakban. Mindezekon kívül felhasználok a legrégebbi, a XVII. századi keresztelési anyakönyvek (Csesztreg, 1665–99, Alsólendva 1685–1699, Nagykanizsa 1685–1699, Keszthely 1697–1699, Kiskomárom ref. 1624–1664) neveinek tanulságait is.

1. Az 1745–50. évi kánoni látogatások jegyzőkönyveinek tanulmányozásakor – és a későbbi összeírások esetében is – érvényesíthető a szociológiai szempont. Ezt a már ismertetett egyéb, a felekezetre, társadalmi helyzetre stb. vonatkozó megjegyzések is lehetővé teszik. (A jelentős többségében római katolikusok neve után nem áll ott a felekezet megjelölése.)

Keresztnevek a névviselők száma szerint (201 névsor, 44.236 személy)

Férfinevek			Női nevek		
1. János	4138	(18,38%)	1. Katalin	4977	(22,93%)
2. István	2903	(12,89%)	2. Erzsébet	3561	(16,4%)
3. Ferenc	2535	(11,27%)	3. Éva	2625	(12,09%)
4. György	2476	(10,99%)	4. Judit	2225	(10,26%)
5. Mihály	2398	(10,66%)	5. Anna	2165	(9,97%)
6. József	1147	(5,1%)	6. Ilona	1558	(7,8%)
7. András	965	(4,28%)	7. Mária	1223	(5,63%)
8. Márton	877	(3,89%)	8. Julianna	672	(3,1%)
9. Pál	38	(3,37%)	9. Zsuzsanna	585	(2,7%)
10. Péter	600	(2,66%)	10. Borbála	366	(1,69%)
Összesen	18.777	(83%)	Összesen:	19.956	(92%)

a) A fenti névsorban az egyes keresztnévek megterhelését tehát vertikálisan mutatom be, de területi, azaz horizontális elterjedésüket is összeállítottam, s azt a következtetést vontam le, hogy gyakorisági sorrendjükben mind a gyakori, mind a közepesen gyakori nevek vonatkozásában szembetűnő a statisztikai egyezés. Az eltérések főleg a ritkább nevek esetében figyelhetők meg. Keresztnéveink XVII–XVIII. századi elszíntelenedését már többen megállapították, de hogy ilyen mérvű, az meglepő, különösen a női nevek körében. Kíváncsi-an várom az 1757. és az 1771. év statisztikájának az eredményeit. Talán ezt egyrészt azzal lehet magyarázni, hogy a XVII. század végén, a XVIII. század elején a nagy-nagy szegénységben itt élő eleinknek kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy újszülött gyermekeiknek milyen nevet válasszanak, másrészt a sok kis lélekszámú faluban ekkor még csak 20–25 család telepedett meg vagy még ennél is kevesebb.

b) Nemzetiségi (német, szláv) falvainkban sincs lényeges eltérés sem a leggyakoribb, sem a közepes elterjedésű nevek esetében. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a német telepes Bazsiban a *Jakab* és a *Mátyás* a 3. helyet foglalja el. Az előbbi még a XX. században is elsősorban a németek között fordul elő. Németjeinkre jellemző *Annamária* név is először Bazsiban tűnik fel, majd a későbbi korokban áttérjed a magyarokra is.

c) Legdivatosabb neveink közvetett kapcsolatba hozhatók a névadó szentek tiszteletével. Amíg a kereszténység első századaiban a bibliai nevek éltek tovább, kiegészülve a keresztény ünnepek (*Epiphanius, Natalis*) és erények (*Fides, Sophia*), valamint a jámbor érzületek (*Deo gratias, Theofil*) neveivel, valamint az alázatkeltő szégyennevekkel (*Stercus, Asinellus*) (BANGHA 1932), addig a középkorban a martirológiumi nevek kezdenek elterjedni. Más nevek (pl. *Judit*) széles körű elterjedése mögött mérsékelt az egyházi tisztelet, a XX. században újból gyakorivá válásában már a divat játssza a szerepet. A sok adatból az is bizonyosodott, hogy a *Mária ~ Marianna* egymásnak alakváltozata. A *József* még csak a 7. helyen áll, majd csak a XIX–XX. században tör az élre, majd ott is marad.

d) A közepes elterjedésű – itt nem adatolt – ószövetségi nevek (*Dániel, Dávid, Illés* stb.) sem köthetők egyértelműen a protestánsokhoz, a 16 *Sára* közül is csak 3 a református. Feltűnő, hogy az 585 esetben előforduló *Zsuzsanná*-t sok evangélikus viseli, és mindegyik német telepes falunkban előfordul.

e) Archaikus hagyomány, hogy annak a szentnek a nevét kapja az újszülött, amelyiknek a napján született, s ez gyakrabban Tapolcán és Sümegen fordul elő. Ezek általában nem a ritka nevek közé tartoznak (*Borbála, György* stb.), egyedül a *Simon* és a *Judás* kivétel, akik Simon-Judás Thaddeus napján születtek, és ikrek lévén, a keresztelő pap választotta ketté e nevet.

f) A birtokos nemesek és a néhány főnemes keresztnéve nem különbözik a divatos nevektől, talán csak a *László*, amely nem tartozik a leggyakoribb 10 keresztnév közé.

g) Ugyanez mondható az egyháziakról is, a legtöbb petrinus (világi pap) egyszerű földműves vagy iparos gyermeke lehetett.

h) A szerzetesek (ferencesek) a rend szokásának megfelelően új, rendszerint ritka nevet kapnak.

i) A névvel szereplő 49 katolikus és 25 nemkatolikus, illetőleg prédikátor többsége is a *János* nevet viseli.

j) A mesteremberek segédjeinek és inasainak a neve is beletartozik a fenti gyakorisági listába.

Mindent egybevetve 1745-ig a középkorban is gyakori nevek uralják a névdivatot, nemzetiségtől, felekezettől, társadalmi helyzettől, foglalkozástól függetlenül.

2. Ha a XVII. századi öt legrégebbi Zala megyei keresztelési anyakönyv neveit vizsgáljuk, némiképp módosul a kép.

a) Legszembetűnőbb különbség, hogy a kiskomáromi református anyakönyvben nincs bejegyezve egyetlen *Mária* sem, de a többi matrikulában – a kanizsai kivéve – sincs az első 10 között. Ebből az következik, hogy divatja majd csak a XVIII. században kezd erősödni. A nagykanizsai anyakönyvben találkozni először a későbbiekben is ritka gyakorlattal, hogy a *Mária* nevet a főnemesek körében fiúnak is adták (pl. Schechendorf báró fia *Maria Josephus*).

b) A keresztnévek becéző változatait Rituále szerint tilos volt anyakönyvezni, ezért csak a református kiskomáromi anyakönyvben találkozunk a *Bandika*, *Jakó*, *Gyurka*; *Panna*, *Eörsi*, *Pilac* [Ilona] stb. becézőnevekkel.

c) Kettős keresztnév csak főnemesek és városi tisztségviselők között divatozott (*Sophia Eleonora*). Nagykanizsán Berge Kristóf gróf leányának 4 keresztnéve is volt (*Maria Josepha Sophia Eleonora*).

EGYÉB NEVEK

1. T e m p l o m-, m e l l é k o l t á r- és k á p o l n a t i t u l u s o k. Mivel kutatóterület lakossága jelentős többségben katolikus, tanítványaim bevonásával a schematismusokból (egyházmegyei évkönyvekből) kigyűjtöttem a templomok, mellékoltárok és kápolnák titulusait, azaz a védőszentek nevét a nullius, azaz a pannonhalmi Szent Benedek-rend névtárától kezdve a boszniai vagy diakovári és szerémségi püspökségig. E 22 névtár – amely közvetlenül Trianon előtt készült – kiterjedt mind a 72 királyi vármegyére. Feldolgoztuk a görög katolikus évkönyveket is, s így a cédulákra 5466 római és 2413 görög katolikus templomcím került, a kápolnák és a schematismusokba hiányosan felvett mellékoltárok titulusainak a száma pedig 3571 (3513 római, 58 görög katolikus). A Magyar Királyság 322.360,20 km²-nyi területén körülbelül 17,5 millió lakos élt (vö. GÖNCZY é. n.).

1. Religio.....
2. Schematismus.....
3. Parochia.....
4. In comitatu.....
5. Ecclesia erecta est:.....
6. Parochia erecta est:.....
7. Matriculae ab anno.....
8. Titulus ecclesiae ad:.....
9. Lingua.....
10. Capella ad.....
11. Filia/filiae.....

A 22 római katolikus egyházmegyében 344-féle titulussal nevezték el a 8979 templomot, mellékoltárt és kápolnát. A legtöbb templom (2011 : 22,4%) *Szűz Mária* nevét, illetőleg valamelyik jelzőjét vagy élete jelentős eseményének a nevét viseli. A második helyen állnak (527 : 6%) a *Szent Kereszt*-ről, illetőleg ennek felmagasztalásáról elnevezett templomok, a 3-on azok, amelyek *Jézus Krisztus*-ról, illetőleg valamely jelzőjéről vagy földi életének valamely eseményéről kapták nevüket. A további sorrend: 4. *Szentháromság* (453 : 5%), 5. *Szent Mihály arkangyal*, valamint *Nepomuki Szent János* (332 : 3,7%), 6. *Szent Anna* (326 : 3,6%), 7. *Szent István király* (301 : 3%), 8. *Keresztelő Szent János* (262 : 2,9%), 9. *Szent Márton püspök* (231 : 2,6%), 10. *Szent Miklós püspök* (188 : 2,1%), 11. *Péter és Pál apostolok* (181 : 2%), 12. *Szent József*, valamint *Mindenszentek* (176 : 2%), 13. *Páduai Szent Antal*, valamint

Szent György (159 : 1,8%), 14. *Szent László király* (133 : 1,5%), 15. *Alexandriai Szent Katalin* (131 : 1,5%).

Az első 15 helyen álló titulus a teljes névanyagnak csaknem háromnegyedét teszi ki. A monografikus feldolgozást igénylő munkát nem kívánom tovább részletezni, de azt meg lehet állapítani, hogy kevésféle titulus használatos, akárcsak Mohács előtt (vö. MEZŐ 2003). A kérdőív is jelzi, hogy együtt van valamennyi parochia és eklézsia alapítási éve, az anyakönyvezés kezdete, valamint több mint 30.000 lelkipásztorkodási hely. Ez utóbbiak hiányát régóta nélkülözik helyneveink kutatói (mindezekre nézve vö. ÖRDÖG 1992, 1994).

2. *C é h p a t r ó n u s o k*. A névtudomány és tisztelettörténet témakörébe tartozik, hogy mi motiválta a céhek védőszentjeinek kiválasztását. A patronus névnapját a város, mezőváros iparosai rendszeresen megünnepezték, jeles napnak számított. A Céhkataszterből (1975) kinyertem valamennyi céhünk patronusát; a névválasztás motivációját pedig külön tanulmányban (ÖRDÖG 1985) vizsgáltam meg. Ennek tanulságait majd a keresztnévdivat megírásakor kívánom kamatoztatni.

3. *H a r a n g n e v e k*. Ugyanezt mondhatom az eleddig mostohán kezelt harangnevekről is (ÖRDÖG 1998). Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek kérdéseinek egyik cikkelye a „Toronyok, haranglábak” címet viseli, amelyben arra is választ várnak a vizitátorok, hogy a harangot/harangokat melyik szentről nevezték el. Kutatóterületemen 209 harangot írtak össze, de csak 60-nak tudták a nevét. A 60 harangból 20-nak a neve megegyezik a templom titulusával, *Szűz Mária* nevére pedig 10 harangot szenteltek fel. Arra is van példa, hogy a templom kegyura, Festetics Kristóf két harangot is öntetett védőszentjének, *Szent Kristóf*-nak a nevére. *Szent Donát*-hoz a jégverés, villámcsapás eltávolztatásáért fohászkodtak, nevét szintén 2 harang viseli. Harangnévként ekkor kezdenek megjelenni az ún. pestispatronusok: *Szent Rozália* és *Xavéri Szent Ferenc*. *Szent Flórián* tisztelete csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején bontakozik ki, amikor német telepeseink hatására sok-sok faluban feltűnik a szobra, de harangot csak Keszthelyen öntettek a nevére. Stb. A harangnevek a szóbeliségben régen sem éltek, ma sem élnek. A lakosság, ha több harang „lakik” a toronyban, általában csak *nagyharang*-nak, *kisharang*-nak, *lélekharang*-nak nevezi őket, szóbeli névként egyedül a balatonkeresztúri *Fészetics (!) harang* neve él mint emléknév (vö. J. SOLTÉSZ 1979).

4. *P a t i k a n e v e k*. Eltűnt patikaneveink vizsgálatának eredményeit csak igen mérsékelten lehet kamatoztatni a XVII–XVIII. századi névdivat-vizsgálatok során. Egyik-másik név (*Szűz Mária*, *Szent Rozália*, *Szent Teréz*, *Szent Borbála*, *Szent Vid* stb.) inkább csak adalékkul szolgál. Motivációikat, nyelvi eszközüket, történeti rétegződésüket, földrajzi elterjedésüket kutatva megállapítható, hogy nemcsak az egyes nevek (*Arany Szarvas*, *Sas*, *Fehér Oroszlán*, *Szerecsen*, *Pelikán* stb.), de még a névtípusok (világi nevek – vallásos nevek: *Grá-*

nátalma, Segítő Mária, Őrangyal stb.) is megtalálhatók Bécsben, Triesztben, Prágában, Lembergben és másutt (ÖRDÖG 1996).

Összefoglalva: mai és történeti személynév-vizsgálataimból, továbbá az egyéb nevek kutatásából látható a komplexitásra törekvés, azaz a motivációnak és a névalkotás leíró és stíluseszközeinek a következetes elkülönítése, illetve – ahol ez lehetséges és szükséges volt – a funkció, a névszerkezet, a névöröklődés, a névhangulat feltárása, illetőleg egymással való összefüggéseinek a megvilágítása. A névszociológiai szempontot nemcsak a keresztnemek, hanem a családnevek körében is igyekeztem érvényesíteni.

Az értekezés témaköréhez kapcsolódó legfontosabb könyveim, könyvrészleteim és tanulmányaim jegyzéke megjelenésük sorrendjében

Zala megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Végh József. A gyűjtési munkálatokat Ördög Ferenc vezette. Közzétette Markó Imre Lehel, Ördög Ferenc (82–120., 206–246., 248–260. sz. települések), Kerecsényi Edit. Szerk. Papp László és Végh József. Kiadja Zala Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága. Zalaegerszeg, **1964**. 737 lap + térkép. - ISBN 963 7501 81 9 Ö

*

A földrajzi nevek ellenőrzésének alapelvei és menetrendje. In: A földrajzi nevek ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve 30–42. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, **1978**. 114 lap.

Tolna megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Ördög Ferenc és Végh József. A gyűjtési munkálatokat Vadas Ferenc vezette. Közzétette Hajdú Mihály, Király Lajos, Ördög Ferenc (44–56. sz. települések), Rónai Béla, Szabó József, Vadas Ferenc. Szerk. Végh József, Ördög Ferenc, Papp László. Akadémiai Kiadó, Budapest, **1981**. 841 lap. ISBN 963 05 2251 9

A személynévvizsgálat új útjai. In: A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. Melléklet. Linguistica–Philologica 99–111. Pécs, **1974**.

Helységneveink keletkezésmódjáról. Kiadja a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest, **1980**. 21 lap. - ISBN 963 411 634 5; ISSN 0139-2700

A patikanevek keletkezésmódjai. In: Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.) 235–239. Szerk. Hajdú Mihály és Rácz Endre. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. Budapest, **1981**. 266 lap. -ISSN 0133-218X ISBN 963 7501 48 7

Zala megye helységneveinek rendszere. Magyar Névtani Dolgozatok 12. sz. Budapest, **1981**. 24 lap. (A Helységneveink keletkezésmódjáról [Budapest, 1980] című füzet 2., átdolgozott kiadása.) - ISBN 963 461 523 6, ISSN 0133 6169

A puszta helynevekből keletkezett családnevek kérdéséhez. =Magyar Nyelvőr 106 (**1982**): 484–486.

A magyar céhek patrónusválasztásának hagiográfiai, ikonográfiai és művelődéstörténeti indítékai. In: Név és névkutatás (Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. Szeged, 1984. április 13–14.) 201–222. Szerk. Békési Imre. A Ma-

- gyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. sz. Budapest, **1985**. 240 lap. - ISBN 963 7501 75 7
- A készülő XVIII. századi zalai személynévtár családneveinek nyelvjárástörténeti hasznosításáról. In: A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusának előadásai II. 729–735. Szerk. Kiss Jenő és Szűts László. Akadémiai Kiadó, Budapest, **1988**. I–II. 1071 lap. - ISBN 963-05-4451-2
- Az első magyarországi népességösszeírás (1745–1771) mint névtudományi és művelődéstörténeti forrás. In: A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében I–II. A II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (Bécs, 1986. szeptember 1–5.) I, 434–437. Szerk. Moritz Csáky, Horst Haselsteiner, Tibor Klaniczay, Károly Rédei. Budapest–Wien, **1989**. I–II. 1275 lap. - ISBN 963-01-9904-1
- Helynévgyűjteményeink mint az onomato-dialektológia forrásai. Helynévi adataink a tudományos kutatás szolgálatában (Tudományos ülés 1988. május 20-án Pécsen, a Művészetek Házában). =Baranyai Művelődés 3 (**1989**): 27–33.
- Személyneveink onomato-dialektológiai vizsgálatáról. In: Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára 488–499. Szerk. Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, **1991**, 709 lap. - ISBN 963 462 6521
- Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei I–III. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és Zala Megye Önkormányzati Közgyűlése, Budapest–Zalaegerszeg, **1991–1993**. I. 836, II. 880, III. 786 lap. IV. Mutatók. **1998**. 639 lap. - ISBN 963 7182 02 0 Ö; 963 7182 13 6
- A Magyar Korona országainak (Magyarország, Horvát-Szlavónország, Fiume és kerülete) templom- és kápolnatitulusai 1900–1920. =Névtani Értesítő 14 (**1992**): 36–45.
- A római és a görög katolikus egyház anyakönyvezésének kezdetei a Magyar Szent Korona országában (Magyarország, Fiume és kerülete, Horvát-Szlavónország) 1900–1920. =Magyar Nyelv 90 (**1994**): 503–509.
- Az első magyarországi református anyakönyv családnevei, ragadványnevei és névhelyettesítői. In: Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára 270–282. Szerk. Kiss Gábor és Zaicz Gábor. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, **1997**. 502 lap. - ISBN 963-9074-06-3
- Eltűnt patikanevek nyomában. =Pannon Tükör 2 (**1996**): 55–58.
- Helynevekből keletkezett családnevek -i képzővel és anélkül. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) II, 77–83. Szerk. B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. sz. Budapest–Miskolc, **1997**, I–II. 622 lap. - ISBN 963 7530 26 6; ISSN 0133-318X

- A harangnevekről. In: A magyar művelődés és a kereszténység. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.) 1078–1084. Szerk. Jankovics József, Monok István, Nyerges Judit. Kiadja a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Scriptum Rt. Budapest–Szeged, **1998**. I–III. 1891 lap. - ISBN 963-8335-55-6
- XVIII. századi családneveink írásmódjának helyesírástörténeti rétegei. In: Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában (XIII. Anyanyelv-oktatási napok. Eger, 1998. július 7–10.) I. 377–381. Szerk. V. Raisz Rózsa és H. Varga Gyula. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 212. sz. Eger, **1999**. I–II. 738 lap. - ISSN 0133-218X
- Szemponatok és adalékok XVII. századi keresztneveink vizsgálatához. In: A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar tanulmánykötete 299–306. Közzéteszi Kovátsné Németh Mária. Győr, **2001**. 461 lap. - ISSN 1417-7633
- Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest, **2002**. 957 lap. - ISBN 963 05 7890 5
- A 18. századi népességösszeírások és egyházlátogatási jegyzőkönyvek mint a névszociológia forrásai. =Névtani Értesítő 27 (**2005**): 23–30.
- A keresztnévdivat településtörténeti, tisztelettörténeti és szociológiai motivációi a XVII–XVIII. században. In: Nyelv, nemzet, identitás I–III. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) Szerk. Hoffmann István és Juhász Dezső. Kiadja a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Debrecen–Budapest, **2007**. III. 175–183.- ISBN 978-963-87595 ö ISBN 978-963-87595-1-1
- A 18. századi családnevek névszociológiai vizsgálata. (Szolgák, szolgálók és más szolgarendűek neve.) In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.) 423–429. Szerk. Bölcskei Andrea és N. Császi Ildikó. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének kiadványai I. Budapest, **2008**. 679 lap. - HU ISSN 2060-5706 ISBN 978-963-9808-12-6
- Családnévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Összeállította Ördög Ferenc, Ollé Viktória, Széchenyi Magdolna. Kiadásra kész, terjedelme kb. 1000 oldal.

Hivatkozások

- ANDRÁSFALVY 1989 = Andrásfalvy Bertalan, Baranya megye földrajzi nevei és a néprajz. =Baranyai Művelődés, 1989/3, 34–80.
- ARANY 1878 = Arany János: Magyar Nyelvőr 7 (1878): 458.
- BABICS 1976 = Kutatások a gazdasági és társadalmi élet szolgálatában. Dél-dunántúli konferencia. Szekszárd, 1975. október 22–23. Szerk. Babics Antal. Kiadja a Tolna megyei Levéltár, Szekszárd, 1976, 351.
- BAHLOW 1954 = Bahlow, Hans, Die deutschen Namenlandschaften und ihre Gestaltungskräfte. In: Quatrième Congrès International de Sciences Onomastiques. Uppsala, 1954, 159.
- BAHLOW 1967 = Bahlow, Hans, Deutsches Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung und Sinn erklärt. München, 1967.
- BALASSA – KOVÁTS 1997 = Balassa Iván – Kováts Dániel, Sárospatak határának helynevei. Sárospataki Rákóczi Ferenc Múzeum Füzetek 33. sz. Kiadja a Rákóczi Múzeum Baráti Köre, Sárospatak, 1997, 288 lap.
- BALÁZS 1963 = Balázs János, A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében. Általános nyelvészeti tanulmányok I (1963): 41–52.
- BALÁZS G. 1992 = Balázs Géza, Néprajz és helynévkutatás. In: Tulajdonnév-használatunk. Szerk. Farkas Ferenc. Magyar Névtani Dolgozatok 100. sz. ELTE kiadás, Budapest, 1992, 91–98.
- BALOGH 1978 = Balogh Lajos, A nevek morfológiai szerkezete, lexikai, hangtani, alaktani variánsok. A névelemek tagolása. In: A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. Kiadja a MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1978, 52.
- BANGHA 1932 = Bangha Béla (szerk.), Katolikus lexikon. A Magyar Kultúra Kiadása, Budapest, 1932, III, 57.
- BARABÁS 1984 = Barabás Irén, Fejér megye helységneveinek rendszere. =Névtani Értesítő 9 (1984): 11–19.
- BÁRCZI 1960 = Bárczi Géza, Elnöki megnyitó. In: Névtudományi vizsgálatok. A magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. Szerk. Pais Dezső közreműködésével Mikesy Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 15.
- BENKŐ 1949a. = Benkő Loránd, A régi magyar személynévadás. Budapest, 1949, 17.

- BENKŐ 1949b. = Benkő Loránd, A történeti személynévvizsgálat kérdései. =Magyar Nyelv 45 (1949): 248, 251.
- BENKŐ 1960 = Benkő Loránd, Nyelvjárástörténet a névtudományban. In: A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. Pais Dezső közreműködésével szerkesztette Mikesy Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 132, 134.
- BENKŐ 1970 = Benkő Loránd, Névtudományunk helyzete és feladatai. In: Névtudományi előadások. II. Névtudományi Konferencia. Nyelvtudományi Értekezések 70. sz. Szerk. Kázmér Miklós és Végh József. Budapest, 1969, 11.
- BENKŐ 1989 = Benkő Loránd, Ünnepi köszöntő. =Baranyai Művelődés 1989/3, 9.
- BENKŐ 1980 = Benkő Loránd, Über die Sammlung des Gesamten Ortsnamenmaterials in Ungarn. =Onoma 24 (1980): 219–227.
- BenkőEml. = Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára. Szerk. Hajdú Mihály és Kiss Jenő. Budapest, 1991, 489.
- BOGNÁR 1979a. = Pesty Frigyes Helynévtárából. I. Jászkunság. Közzéteszi Bognár András. Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár és a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét–Szeged, 1978.
- BOGNÁR 1979b. = Pesty Frigyes Helynévtárából. II. Külső-Szolnok. Közzéteszi Bognár András. Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár és a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét–Szolnok, 1978.
- BOGNÁR 1982 = Bognár András, A Jászkunsági helynevek rendszere. In: Névtudományi táncskozás Kalocsán (1978. július 27.). Magyar Névtani Dolgozatok 25. sz. ELTE kiadás, Budapest, 1982, 65–80.
- BOGNÁR 1984a. = Pesty Frigyes kéziratos Helynévtárából. Pest–Pilis–Solt vármegye és Kiegészítések. Pest Megyei Téka 6. Közzéteszi Bognár András. Kiadja a Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre, 1984.
- BOGNÁR 1984b. = Bognár András, Pesty Frigyes kéziratos Helynévtárából. Hont vármegye és Kiegészítések. Pest Megyei Téka 7. Kiadja a Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtár, Szentendre, 1984.
- BRECHENMACHER 1957–1963 = Brechenmacher, J. K., Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen. Zweite, von Grund auf neugearbeitete Auflage der „Deutschen Sippennamen“ (Bände 5–9 der Sippenbücherei). I–II. C. A. Starke-Verlag, Limburg a. d. Lahn, 1957–1963.
- BÜKY B. 1961 = Büky Béla, A fővárosi keresztnévadás hatóerői. Nyelvtudományi Értekezések 26. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 22–23.

- CARREZ, H. 1947 = Carrez, H., Anomalies, fortune et Vicissitudes de certains prénoms. =Onomastica I, 233.
- Céhkataszter 1975 = A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere. I–II. Szerk. Éri István, Nagy Lajos, Nagybákay Péter. Budapest, 1975.
- CSÁNKI 1897 = Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1897, III, 34, 83, 110, 142, 151.
- CSÁNKI-családnévindex = Családnévindex Csánki Dezső történelmi földrajzához. Összeállította Ördög Ferenc, Ollé Viktória, Széchenyi Magdolna. Várható terjedelme mintegy 1000 lap az Akadémiai Kiadó becslése szerint.
- Csánki-index = Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Összeállította Ördög Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.
- DAUZAT 1951 = Dauzat, A., Dictionnaire étimologique des noms de famille et prénoms de France. Larousse, Paris, 1951.
- DAUZAT 1956 = Dauzat, A., Les noms des Personne. Paris, 1956⁴, 54.
- DÁVID 1973 = Dávid Zoltán, A családok nagysága és összetétele a veszprémi püspökség területén 1747–1748. Történeti Statisztikai Kötetek. Kiadja a Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1973, 7.
- DEME 1960a. = Deme László, Gondolatok a helynévkutatásról. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. Szerkesztette Pais Dezső közreműködésével Mikesy Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 72.
- DEME 1960b. = Deme László, Személynévrendszerünk alaktanához. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. Szerkesztette Pais Dezső közreműködésével Mikesy Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 137.
- GAÁL – KŐHEGYI 1973/74 = Gaál Attila és Kőhegyi Mihály, Tolna megye Pesthy Frigyes helynévtárában. In: A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve I. 1971–1972. év: 271–332; II. 1973–1974. év: 297–339; III. 1975–1976. év: 279–366.
- B. GERGELY 1968 = B. Gergely Piroska, Módszertani észrevételek a személynevek szinkrón vizsgálatához. =Magyar Nyelvjárások 14 (1968): 3–14.
- GÖNCZI 1914 = Gönczi Ferenc, Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914, 321.
- GYÖRFFY 1987, 1989 = Györffy György, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987³, IV, 1989³.

- HADNAGY 1944 = Hadnagy László, Fabchich József mint nyelvész. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványa 71. sz., Budapest, 1944.
- HAJDÚ 1967 = Hajdú Mihály, Az Ormánság XVI. századi keresztnevei. =Magyar Nyelv 62 (1971): 183.
- HAJDÚ 2006 = Hajdú Mihály, Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. =Névtani Értesítő 28 (2006): 205–215.
- HERMANN 1973 = Hermann Egyed, A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973, 266.
- HERRLE 1964 = Herrle, Theo, Reclams Namenbuch. Universal-Bibliothek. Nr. 7399, Stuttgart, 1964⁷, 5.
- HOFFMANN 2003 = Hoffmann István, Helynévgyűjtés és tudományos kutatás. =Névtani Értesítő 25 (2003): 18.
- HOFFMANN 2007 = Hoffmann István, Helynevek nyelvi elemzése 2. kiadás. Segédkönyv a nyelvészet tanulmányozásához. 67. sz. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- HÖFER – RAHNER 1957–67 = Höfer, A. – Rahner, K. (szerk.) Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg i. Br. 1957–67², V, 1129–1133.
- JUHÁSZ 1981 = Juhász Dezső, Veszprém megye helységneveinek rendszere. In: Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24). Szerk. Hajdú Mihály és Rácz Endre. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. Budapest, 1981, 253–263.
- KÁLMÁN 1967 = Kálmán Béla, Helynévkutatás és szóföldrajz. In: A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai (1966. augusztus 24–28.). Szerk. Imre Samu és Szathmári István. Nyelvtudományi Értekezések 58. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 344–350.
- KARÁCSONY 1961 = Karácsony Sándor Zsigmond, Személyneveink 1500-tól 1800-ig. Nyelvtudományi Értekezések 28. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 81.
- KÁZMÉR 1993 = Kázmér Miklós, Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993, 1172 lap.
- Kézikönyv 1978 = A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1978, 114 lap.
- KISS 1985 = Kiss Lajos, Barangolás földrajzi neveink világában. =Magyar Nyelvőr 109 (1985): 365.

- KNIEZSA 1965 = Kniezsa István, A magyar és szlovák családnevek rendszere. (Litografált kézirat.) Budapest, 1985, 13. = Helynév- és családnévvizsgálatok. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2003, 265.
- KONCZ SÁNDORNÉ 1987 = Koncz Sándorné, Pest megye helységneveinek rendszere. Magyar Névtani Dolgozatok 66. sz. ELTE kiadás, Budapest, 1987, 25 lap.
- KOVACSICS–ILA 1988 = Kovacsics József – Ila Bálint, Veszprém megye helytörténeti lexikona. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, II, 32–33.
- KOVALOVSZKY 1961 = Kovalovszky Miklós, Erzsébet-napra. In: Édes anyanyelvünk. Szerk. Lőrincze Lajos. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961², 162.
- KÖRMENDI 1986 = Körmendi Géza, Komárom megye helységneveinek rendszere. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 173. sz. Budapest, 1986, 64 lap.
- KÜHÁR 1939 = Kühár Flóris, Mária-tiszteletünk a XI. és a XII. század hazai liturgiájában. Budapest, 1939, 3.
- LŐRINCZE 1947 = Lőrincze Lajos, Földrajzi neveink élete. A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtár 9. = Új kiadása Magyar Nyelvjárások 13 (1967): 7–8.
- LŐRINCZE 1951 = Lőrincze Lajos, Szempontok és adatok személyneveink újabbbkori történetéhez. =Magyar Nyelvjárások I (1951): 73.
- MARKÓ 1955 = Markó Imre Lehel, Kiskanizsai ragadványnevek. =Magyar Nyelvőr 79 (1955): 113–124.
- MEZŐ 2003 = Mező András, Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Kiadja a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2003.
- MICHEL 1938 = Michel, L., Esquisse méthodologique et plan-questionnaire d' anthroponymie sociologique. In: Premier Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie. Actes et Mémoires. Paris, 1938, 129.
- MIKESY 1969 = Mikesy Sándor, Tisztelettörténet és névtudomány. =Magyar Nyelv 65 (1969): 445.
- MIZSER 1971 = Mizser Lajos, A diáknevekről. =Magyar Nyelvőr 95 (1971): 40–42.
- MIZSER 1994 = Mizser Lajos, A Nagykállói járás Pesty Frigyes kéziratosa Helynévtárában. Nagykállói Helytörténeti Füzetek 7. Nagykálló, 1994, 28 lap.
- MIZSER 1995 = Mizser Lajos, Bereg megye Pesty Frigyes kéziratosa Helynévtárában. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadványai. Levéltári Évkönyv XI, 395–489. Nyíregyháza, 1995.
- MIZSER 1999 = Ugocsa és Ung megye Pesty Frigyes 1864–6. évi Helynévtárában. Nyíregyháza, 1999, 157 lap.

- MIZSER 2000a. = Szabolcs vármegye Pesty Frigyes Helynévtárában. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 42 (2000): 227–372.
- MIZSER 2000b. = Mizser Lajos, Hegyaljai helynevek. =Széphalom 15 (2000): 321–332.
- MIZSER 2001 = Mizser Lajos, Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864–1866. évi Helynévtárában. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. Nyíregyháza, 2001, 410 lap + térkép.
- MIZSER 2006a. = Mizser Lajos, Zemplén megyei helynevek Pesty Frigyes 1864. évi Helynévtárában. =Széphalom 16 (2006): 189–196.
- MIZSER 2006b. = Mizser Lajos, A Felső-Bodrogtörzs helynevei Pesty Frigyes Helynévtárában. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 46 (2006): 445–462.
- MIZSER 2007a. = Mizser Lajos, Közép-Zemplén megyei magyar helynevek Pesty Frigyes Helynévtárában. =Széphalom 17 (2007): 393–408.
- MIZSER 2007b. = Mizser Lajos, Töketeres és környéke Pesty Frigyes 1964. évi Helynévtárában. In: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 46 (2007): 629–648.
- NAGY 1968 = Nagy Ferenc, A nyelvi humor főbb típusai. =Magyar Nyelvőr 92 (1968): 19.
- ÖRDÖG 1962 = Ördög Ferenc, A gyulai keresztnévek becéző alakjai. =Néprajz és Nyelvtudomány 5–6 (1962): 79–83. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 81–85.
- ÖRDÖG 1973 = Ördög Ferenc, Személynévvizsgálatok Göcsej és Hetés területén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- ÖRDÖG 1980 = Ördög Ferenc, Helységneveink keletkezésmódjáról (Zala megye helységnevei alapján). A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat központi kiadványa, Budapest, 1980, 21 lap.
- ÖRDÖG 1981a. = Ördög Ferenc, Zala megye helységneveinek rendszere. Magyar Névtani Dolgozatok 12. sz. ELTE kiadás, Budapest, 1981, 24 lap. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 43–52.
- ÖRDÖG 1981b. = Ördög Ferenc, A megyékben folyó földrajzinév-gyűjtés helyzete és időszerű kérdései. In: Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.). Szerk. Hajdú Mihály és Rácz Endre. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. sz. Budapest, 1981, 147–157.
- ÖRDÖG 1982a. = Ördög Ferenc, Gyulaj keresztnévei 1738–1960. Magyar Személynévi Adattárak 50. sz. ELTE kiadás, Budapest, 1982.
- ÖRDÖG 1982b. = Ördög Ferenc, A pusztai helynevekből keletkezett családnevek kérdéséhez. =Magyar Nyelvőr 106 (1982): 484–486.

- ÖRDÖG 1985 = Ördög Ferenc, A magyar céhek patrónusválasztásának hagiográfiai, ikonográfiai és művelődéstörténeti indítékai. In: Név és névkutatás. (Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. Szeged, 1984. április 13–14.) A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170. sz. Szerk. Békési Imre. Budapest, 1985, 201–222. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 217–229.
- ÖRDÖG 1989a. = A földrajzi nevek gyűjtése, kutatása (1980–1986). In: Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján (Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.). Szerk. Balogh Lajos és Ördög Ferenc. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 183. sz. Budapest, 1989, 31–47.
- ÖRDÖG 1989b. = Ördög Ferenc, Helynévgyűjteményeink mint az onomato-dialektológia forrásai. =Baranyai Művelődés 3 (1989): 27–33. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 68–73.
- ÖRDÖG 1992 = Ördög Ferenc, A Magyar Korona országainak (Magyarország, Horvát-Szlavónország, Fiume és kerülete templom- és kápolnatitulusai 1900–1920. =Névtani Értesítő 14 (1992): 36–45. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 195–203.
- ÖRDÖG 1994 = Ördög Ferenc, A római és a görög katolikus egyház anyakönyvezésének kezdetei a Magyar Szent Korona országaiban (Magyarország, Fiume és kerülete, Horvát-Szlavónország) 1900–1920. =Magyar Nyelv 90 (1994): 503–9. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 204–210.
- ÖRDÖG 1996 = Ördög Ferenc, Eltűnt patikanevek nyomában. =Pannon Tükör 2 (1996): 55–58. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 230–236.
- ÖRDÖG 1997a. = Ördög Ferenc, Helynevekből keletkezett családnevek -i képzővel és anélkül. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) II, 77–83. Szerk. B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. sz. Budapest–Miskolc, 1997, 622 lap. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 150–155.
- ÖRDÖG 1997b. = Beszámoló a hazai helynévgyűjtésről. In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) Szerk. B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. sz. Budapest–Miskolc, 1997, 383–388.

- ÖRDÖG 1998 = Ördög Ferenc, A harangnevekről. In. A magyar művelődés és a kereszténység. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.) 1078–84. Szerk. Jankovics József, Monok István, Nyerges Judit. Kiadja a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság és a Scriptum Rt. Budapest–Szeged, 1998. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 211–216.
- ÖRDÖG 1999 = Ördög Ferenc, Győr-Moson-Sopron megye helységneveinek keletkezésmódjáról. In: Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1998/99. Kiadja az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Győr, 1999, 150–158.
- ÖRDÖG 2000 = A földrajzinév-gyűjtés és -kiadás helyzete. =Honismeret 28 (2000): 92–93. = Ördög Ferenc, Válogatott tanulmányok. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, 76–77.
- PAIS 1921 = Pais Dezső, Régi személyneveink jelentéstana. =Magyar Nyelv 18 (1922): 98.
- PAIS 1934 = Pais Dezső, Tuboly =Magyar Nyelv 30 (1934): 127.
- PAIS 1939 = Pais Dezső, A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 50. sz., Budapest, 1939, 31.
- PAYR 1924 = Payr Sándor, A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron, 1924, passim.
- PEHM 1934 = Pehm [Mindszenty] József, Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zrinyi Nyomdaipari Részvénytársaság, Zalaegerszeg, 1934.
- RÁCZ = Rác Anita, A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névtudományi Társaság Kiadványai 12. sz. Készült a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. Debrecen, 2007, 372 lap + térkép.
- RÉVÉSZ 1925 = Révész Imre, A magyarországi protestantizmus története. Budapest, 1925, passim
- SÁNDOR 1973 = Sándor Pál, A birtokrendezési periratok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 15, 21, 23.
- SEBESTYÉN 1960 = Sebestyén Árpád, Egy s más az élő dűlőnévkutatásról. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 83.
- SÍPOS 1977 = Sipos István, Útmutató szlovák (és magyar) földrajzi nevek (chotárne názvy) gyűjtéséhez. Kiadja a Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége, Budapest, 1977, 43 lap.
- J. SOLTÉSZ 1979 = J. Soltész Katalin, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 76.

- SZABÓ 2008 = Szabó József, A török hódoltság néprajzi és nyelvi maradványai földrajzi neveinkben. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szeged, 2008, 201 lap.
- SZABÓ T. A. 1968 = Szabó T. Attila, A kolozsvári becenevek a XVI–XIX. században. Nyelv-tudományi Értekezések 59. sz., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 21.
- SZABÓ I. 1954 = Szabó István, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 86. sz. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954, 14.
- SZATHMÁRI 1958 = Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc, A magyar stilisztika vázlata. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Tankönyvkiadó, Budapest, 1958, 65.
- SZENDREY 1929 = Szendrey Zsigmond, Tulajdonnévül használt határozott igealakok a népnyelvben. =Magyar Nyelv 25 (1929): 103.
- THURY 1908 = Thury Etele, A dunántúli református egyházkerület története I–II. Pápa, 1908, passim.
- TMFN. = Tolna megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Ördög Ferenc és Végh József. A gyűjtési munkálatokat Vadas Ferenc vezette. Közzétette Hajdú Mihály, Király Lajos, Ördög Ferenc (44–56. sz. települések), Rónai Béla, Szabó József, Vadas Ferenc. Szerk. Végh József, Ödög Ferenc, Papp László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 841 lap. ISBN 963 05 2251 9
- TORMA 1975 = Torma István, A földrajzi nevek gyűjtése és a régészet (Tallózás a „Zala megye földrajzi nevei”-ben). =Magyar Nyelv 71 (1975): 449.
- TÓTH 1857 = Tóth Lőrinc, Elméleti és gyakorlati útmutató úrbéri ügyekben. Heckenast Kiadó, Pest, 1857.
- TÓTH V. 2001 = Tóth Valéria, Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. sz. Készült a Debreceni egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén. Debrecen, 2001, 304 lap.
- UnivSchem. 1842/43 = Universalis schematismus ecclesiasticus...Összeállította Aloysius Reesch de Lewald. Budae, 1842/43.
- VANYÓ 1933 = Vanyó Tihamér, Püspöki jelentések a magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1853. III. Pannonhalma, 1933, 13.
- VÁRKONYI 1984 = Várkonyi Imre, Somogy megye helységneveinek rendszere. Somogyi Almanach 41. sz. Kaposvár, 1984, 69 lap.
- VÉGH 1959 = Végh József, Őrségi és hetési nyelvatlasz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

- WEISGERBER, L. = Weisgerber, L., Die sprachliche Schichtung der frühreinischen Personennamen. In: VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, 1960, 96.
- ZMFN. = Zala megye földrajzi nevei. Tudományos irányító Végh József. A gyűjtési munkálatokat Ördög Ferenc vezette. Közzétette Markó Imre lehel, Ördög Ferenc (82–120., 206–246., 248–260. sz. települések), Kerecsényi Edit. Szerk. Papp László és Végh József. Kiadja Zala Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága, Zalaegerszeg, 1964. 737 lap + térkép. - ISBN 963 7501 81 9 Ö
- ZMHtLex. = Zala megyei helytörténeti lexikon. Kézirat a Zala Megyei Levéltárban, Zalaegerszeg.
- ZMNEJ. 1998 = Ördög Ferenc, Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771) IV. kötet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és Zala Megye Önkormányzati Közgyűlése, Budapest–Zalaegerszeg, 1998, 177.
- ZOLNAI B. = Zolnai Béla, Szóhangulat és kifejező hangváltozás. =Acta Universitatis Szegediensis. Szeged, 1939, 20.
- ZSILINSZKY 1907 = Zsilinszky Mihály (szerk.), A magyarhoni protestáns egyház története. Budapest, 1907, passim.